

פִּרְוָשׁ מִשְׁלֵי

פִירֹשׁ מְשָׁלֵי

מיוחס בכ"ז אוקטופורד

לֶרֶךְ אַבְרָהָם אָבִן עֲוֹרָא

הוציאו לאור

שמואל רולס דרייבר

נדפס מחדש ע"י הוצאת מקוב
ירושלים, תש"ב

פִירוֹשׁ מִשְׁלֵי

לֶרֶב אַכְרָהָם אַבְן עֹזָרָא

[fol. 5 ב] א. ¹ משלוי שלמה ששה פסוקים הם פתיחה לספרו להורות המשלים למה עושים: ² לדעת והטעו לדעת חכמה ומוסר עשה המשלים נם להבין האדם אמריו בינה: ³ לקחת והטע' נם עשה לקחת מוסר האדם בדרכי העולם. ומלהת השבל ומשכלו המשל הוא בעניין החכמה שידבר אורה במוסר. ומלהת השבל ומשכלו המשל ופחד עמו (איוב ב'ה ב') כמו שביל ויחסר ו' ממן. צדק ומשפט העשוי ולעשות צדק ומשפט עשה המשלים. ומישרים הוא פשרה שעושין מאיש לאיש וכמוهو ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות מישרים (דנ' י' א'): ⁵ ישמע חכם הטע' חולת שיעולו אלה המשלים לפתאים ולנעורים יועילו לחכם כאשר ישמעו אותם ויוספו לך. ונבון שיבין דבר מתווך דבר. תחכבותות יקנה והטע' עצות ומומו כי בתחכבותות תעשה לך מלחמה (כ'ד ו') : ⁶ להבין משל כמו הילוך הילכו העצים למשוח (שופט ט' ח') והעצים משל על האנשים שהילכו לבקש להן מלך. והמליצה הוא המשל. ובverbו שם דמיונות ושלים כל דבריו על בן החל במלת משל. וזה הספר עשו בבחורתו ועל בן אמר מלך ישראל שהיתה אימתו מוטלת על הבריות ובשר החסורים לא הזכיר מלך כי אין מנהג [המלח'] כשב: ⁷ יראת עתה כלל ואמר כי יראת יי' ריאשית דעת וחכמה ומוסר והטע' כי היא ראש לכל דבר לדעת ואחריה ילמד וידע כל דבר. וכל אלה הדברים אוילים בזו על בן אמר ⁸ שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורה אמר המלמדת אותך והמייסרת לדעת אותך: ⁹ כי לוית עניין חבר ובא על משקל שביה ועקרו להו והוא מנורת יהוה אישי אליו (ברא' כ'ח ל'ד) והטע' כתפארת חן יהו הם לראש המוסר והחכמה. לנרגניותיך מנירמת נרין והזכיר הנרגנית על מנירמת רביהם בעברו שם מבאות הרבה: ¹⁰ בני אם יפתחן מנירמת כי יפתח איש בתולה (שמות

כ"ב ט"ז). אל תבא ללבת עמיים ועקרו אביה וראוי להיות TABAה לול' הא"לפ' שהיא מאות הנרין והא"לפ' האחרונה במקום ה"א והוא על משקל תורה. והפתוי הוא ¹¹ אם יאמרו... נארבה לדם טעם לשפוך דם נקי חנם: ¹² נבלעים נצפנה טumo נצפן עצמנו לשפוך דם נקי חנם: ¹² נבלעים האנשים כמו השאל שיבלעים. ותמים יהייו נבלעים כיורדי בור: ¹³ בל הון יקר נם זה מן הפתו: ¹⁴ נורליך תפיל בתוכנו פירשו שתקח חלקך עמיינו בנורליך או יהיה ביס אחד לכולנו: ¹⁵ בני עד באן פתו וזה אזהרה: ¹⁶ כי... לרע טעם' לעשות רע: ¹⁷ כי חנם מזורה פועל מבניין פעל והיה ראוי להיות מזורה על משקל מצווה. בעיני כל בעל כנף הם העופות שנראה להם כשיראו חטה אינה מזורה הרשות בעבורם וביה יתפשו: ¹⁸ והם לדם יארבו וכמו כן ¹⁹ ארחות כל בוצע בצע שנראה לבצע שלא יבא אליו רע על מעשיהם. והבצע נפש בעליו יקח שימות על בוצע: ²⁰ חכמאות בחוץ תרנה כמו שיטריך אני בן תיסרך החכמה. תרנה ראוי להיות תרנה ונקרו רנן ובאה המלה יודיה עם רבות כמו בנות צדקה עלי שור (ברא' מ"ט כ"ב): ²¹ בראש הומיות התע' חסר ופירשו בראש דרך גבוח החכמויות הומיות שישמעו אותם האנשים. בפתחי שעריהם שהכל עוברים שם: ²² עד מתי... תאהבו פthy וזה היו אמרות עד מתי תאהבו פthy ללבת עמו או מלת פthy שם כמו פthyות בשקל אריה. ולציטם לצzon' חמדיו להם לעשות. ומלה תאהבו הנכון להיות מפעל על משקל אל תאהרו אתי (ברא' ב"ד נ"ז) ויישוב הפ"ח לחצ"ר: ²³ חזובו... אביעה כמו אנידה. וכמוו יום ליום ביע אומר (תחל' י"ט ב'): ²⁴ ותפרעו מלשון חכמים למפרע: ²⁵ אז יקדיאונני אלה הנ"זין נוספות: ²⁶ נאצז טמאס במ"ז ותובחת נאץ לבי (ה' י"ב): ²⁷ ז' ויאכלו מפרי דרכם הרעה שיתן להם על מעשיהם הרעים. ומ모עצותיהם הרעות ישבעו: ²⁸ כי משובכת מג' שובב ועקרו שב על משקל מהומה ופירשו חטה תחרנים. שלוחת תרנו' שנגה עקרו שלה והוא"ז במקום ה"א על משקל נואה: ²⁹

ב. ⁵ אז תבין דבק למעלה כלות' אם חמם^d כל אלה ותלמוד

^a ב"ז הצע"ר לפ"תת.

^b ב"ז כמו מאכו.

^c ב"ז שלוה.

^d ב"ז תשמעו.

אותם או תבין יראת יי' ורעת אלהים חמצא שתכיר הבודא במעשו: ⁷ יצפן למד לישרים כמו בעבר והטע' יצפנון בעבר המשרים שילמדו התושיה. והוא מנן להולכי תום החלכים בתמים: ⁸ לנוצר ארחות משפט הטע' התושיה תועלך לנוצר אורחות משפט. ודרך חסידיו ישמור השם [א] 6 בשמות המשפט: ⁹ אז תבין הטע' כשתדע התושיה [תבין] צדק ומשפט. מעגל מנו' מעגלי צדק (תהל' ב' ג' ג') והם פסיעות האדם: ¹⁰ כי טובא הטע' כשתדע החכמה והדעת. לנפשך יنعم והטע' בהם יהיה נעם לנפשך: ¹¹ מזמה הטע' מזמה אם תדענה היא תשמור עליך שלא תכשל. וככה תבונה צריכה ודרשות ה' כפ' בעבר האתנה: ¹² ל hatchilך הטע' יוציאך לך ל hatchilך מדרך רע ומאיש מדבר התהוכחות שלא תלמד מעשו: ¹³ אשר אורחותיהם עקשין חפר ב' זית כלם' אינם הולכים בדרך ישרה. עקשין מנו' עקש בו רור אבל נשאר הדשג בו. נלויזים פ' מעותים ועקרו לא על משקל נכונים: ¹⁴ ל hatchilך ישוב למללה למומה והטע' נ' כ' המומה תועלך לך ל hatchilך מאשה זורה. ונכירה כפול בטעם: ¹⁵ העוזבת אלוף נעריה הוא בעל נעריה. ברית אלהיה שכחה שנ' לא תנאף (שמות כ' י' ד'): ¹⁶ כי שחה טעו אל מות ביתה וסמכה אליה. ובית היא בכך על לשון נקבה ומלה שחה פעלת ועקרו שיח. ואל רפאים פ' ואל מתים נתנו מעגליותיה: ¹⁷ כל באיה פירושו באים אליה. לא ישובן חיים כי שמה ימותו: ¹⁸ למען תלך בדרך טובים הטע' יסורתך ממנו בעבר שתלך בדרך טובים: ¹⁹ ישבנו ארץ הרשעים ימותו והישרים ישבו בארץ. יותרו מבניין נפעל נותר ועקרו יתר: ²⁰ יסתה יעקרו והטעם יסתה הנוסחים אותם ממן וכמו זה ויאמר ליוסף⁸ (ברא' מ' ז' א'). והוא במשקל יתנו:

ג. ¹ בני... יוצר מחסרי הנ' ז' ועקרו נצר כמו ידור: ² כי ארך ימים יוסיפו לך המצות. ובאי על לשון זכר הנה: ³ חסד ואמת פירושו אל תרצה شيئا בזאת אהבם ותרדוף אותם. קשרם לוכר שלא תשכח אותם בטעם וקשרתם לאות על ירך (דבר' ז' ח'). כתבים פ' כתוב אותם החסד והאמת על לוח לך: ⁴ ומצא חן בטעם ותחמצא.

⁸ שם כתוב הראב' ע' האומר ליוסף: ⁶ ב' ז' והיו.

הטע' אם תעשה בן חמצא חן וshall טוב בעני אלהים ואדם: ⁶ אבל דרביך דעהו הטעם בכל ענייניך דעת השם שבזכורת שמו תעשה כל דבר והוא יישר אורחותיך: ⁸ רפאות על משקל סככות. הטע' זאת שתבחור בשם תהי רפאות לשורך ופיירו' טיביך והר' יש הנראת במלת שרדך אגן הספר (שיר השיר ז' ג') היא נבעלחה בדנסות ר' יש שרדך ⁹ ובאל בניו יעשה ממנו שורר על משקל קדרש ואם' לשורך כי שם מוסדר הנידים. שקו' שם מלשון משקה: ¹⁰ וימלאו אסמייך אוצרותיך. יפרוזו מן ויפרוץ האיש מאד (ברא' ל' מ"ג) והטע' שם החירוש עד שירותה ועליה למעלה ויצא לחוץ: ¹¹ מוסר... ואלט תקועץ מנ' ואקוין במ' (ויקרא ב' ב"ג) והח' למ' והש' רק אחד הם בחמורה והטעם אם ייסרך לשומר מצוחיו אל תחמאם בתוכחתו: ¹² כי... וכאב את בן ירצה בן יסרכ הקב'ה לאדם: ¹³ אשורי... יפיק במו יוציא ויעקרו פיק מנו' ויפק רצון מי' (ח' ל'ה) והטע' שיפיק התבוננה מאדם אחר וילמדנה: ¹⁴ כי טוב סחרה מהחכמה מסחר בסוף. ומחרוץ פирו' זהב: ¹⁵ ארך ימים מביאה בימינה ¹⁶ ובשיטלה [נו']: ¹⁷ נתיבותיה שלום שלא יבואו בני אדם בה לידי מריבה במזו מטבחות אחרית: ¹⁸ עץ חיים חסר ב"פ כמו עץ חיים שני שיאבל ממנו שהיה יותר בן איש שידעו חכמה. ותומכי הטע' סומכי התורה. מאשר כל אחד ואחד מן התומכים. והוא מג' כי אשורי בנות (ברא' ל' י"ג): ¹⁹ י' י' בחכמה יסד הארץ. הטע' ראה כמה יקרה ונכבדת החכמה שהקב'ה יסד בה ארץ. בונן פועל מרובע עולם הע"ז ובכול הל' מד ומשפטו להיות פעיל שלם: ²⁰ בדעתו השם חכמה תהומות נבקעו ונובעים המים למעלה. ירעפו מג' הרעיפו (ישע' מ"ה ח') ופיירו' זילו': ²¹ ליזו' הדרש אשר בל' מד מביא הנה שתהיה בי' יוד במלחלה במו יקימו ישיבו הבאים הי' יודין בק' מין להביא נח מהון בינהן וככה משפטם מלינים והטע' שלא יסווו הוצאות מעיניך: ²² אז תלק לבטח בשתלו' החכמה. תנוג' מהסרי הנ'זון עקרו נגע כמו חדור בטעם עם אבני השדה בריתך (איוב ה' ב"ג): ²⁴ וערבה מנו' כי קולך ערב (שיר השיר ב' י"ד): ²⁵ אל הטע' אם תבא שואה לרשעים לא תפחד אתה ²⁶ כי כסך בשם

⁶ ב"ז שלך.   ⁸ ב"ז אל מוסר אל.   ¹⁰ ב"ז מימינה.
⁹ עין ד' ב"א.

הוא ישמור רגלך. ומלה כסלך כמו תקוטך ובמוחו וישמו באליהם כסלים (תחל' ע"ח ז') : ²⁷ אל כלום' אם יבוא לך אדרם שתעשה לו חסר או צדקה אל תמנענו מבעליך העני הרואין לקבל המותה. בהיות לך ממן' לא לאל ידי (ברא' ל"א ב"ט) והוא עניין חוק והמע' שיש לך כח לתה לו : ²⁸ אל תחרש עניין מחשבה מנו' לב חורש מחשבות אין (ו' י"ח) : [ב' 6] ²⁹ אם לא גמלך הטע' אם לא החל לעשות לך רעה זהה הלשון בא עם המהיל לעשות טובה או רעה עם המשלים. ובפסקוק אחר נמצאו והוא הנמול' אתם ^a משלימים עלי' ואם גומלים אתם עלי' (ו' י"ל ד' ד') : ³⁰ אל תקנא שתהאמיר אעשה במו'ו : ³¹ כי תועבת י"ז נלו'ו איש נלו'. ואתה במקום עם. סודו בולם' לישרים מגלה הק'ב'ה סודו : ³² מארת ראי לחיות מארת כמו מחתת דלים (י' ט"ז) ל[ל] הר"ש] שאינה מקבל ד"נש ועקרו אדרר ופירו' שתחיה מארת י"ז בית רשות על כל מעשייו הרים : ³³ אם לצלים הטע' באשר ילציו האנשים כן ילייע להם הק'ב'ה מה כמו ילען למו (תחל' ב' ד') : ³⁴ בבודחכמים ינהלו שנחלת חכמים. וכסילים מרימים קלון כל אחד ואחד ירים קלון לעצם והוא נחלתם :

ד. ³⁵ כי לפקח טוב פIRO' תורה טובה נתחי לכם : ³⁶ כי בן היהתי לאבי בולם' אע'פ' שהוא לו בנימ אחרים אהבני על כלם. רך וייחיד לפניוامي שלא היה לה בן אחר : ³⁷ וירני אבוי : ³⁸ אהבב פIRO' אהוב ב' החורה. ותוצרך פירושו ותשمرך : ³⁹ ראשית חכמה הטע' ראשית כל דבר היא החכמה על בן קנה החכמה : ⁴⁰ סלסללה פIRO' רוממה מנו' סולו לרובב בערבות (תחל' ס"ח ה') : ⁴¹ מתגניך מנו' אשר מן צരיך בידך (ברא' י"ד ב') והוא עניין מסירה ונתייה והטע' חמןן לך : ⁴² לא יצר צערך והטע' מי שייצר צעריו קרוב לנפילה : ⁴³ וואל תאשר אל תדריך ממן' שפכה אשורי (תחל' ע"ג ב') : ⁴⁴ פרעהו מלשון למפרע ופיר' אל תלך בדרך שהולך בה. שטה מעלייו פIRO' נתה מעליו מנו' כי חשטה אשתו (במד' ה' י"ב) : ⁴⁵ כי לא ישנו בשקל יפעלו בשקל יראו מ"י' (תחל' ל"ג ח') בא הי"ז ובмарיך להביא א' א הפוועל ועקרו ישן : ⁴⁶ ללחמו מנו' לחם ופIRO' במו אכלו : ⁴⁷ ואראח .. באור גונגה יאור באור

^a ב' י"ז משליכן .. נטולין.   ^b י"ז אהוב.   ^c י"ז עין.   שפת יהוד ג"א.

ננה. ואור שם במקום פועל ופирו' מאיר. נבון היום פירו' חכונת היום והוא שם והנ"ז נוספת לא דבר. כי הוא מבניין נפל על והוא סמוך:¹⁹ כאשרה כמו חשק כלומר' שלא ידרשו במה יכשלו בחשך זופלו אבל הצדיקים שיש להם אור לא יפלו בדרכם: ²⁰ הם צויי במו הטעמה במו הר את עפר הארץ (שמות ח' י"ב): ²¹ ילייזו פ' יסרו והוא מנו' גלחים במעגליהם (ב' ט'ז) וכבר פירשטי בדקדוק למללה (ג') כ"א): ²² מוצאייהם פועליהם מנו' מצא: ²³ מכל משמר פירו' יותר מכל משמר נצור לבך: ²⁴ ולחות ראו' להיות לויות בשקל עקשות ועקרו להשמר נצור לבך: ²⁵ עינייך לנכח יביתו הטע' הבט הדבר קודם שתעשה. יישירו' לוח: ²⁶ עינייך לנכח יביתו הטע' הבט הדבר קודם שתעשה. יישירו' בא שלם כמו איסירים בשם עדרתם (הושע ז' י"ב) מנו' הישר לפני דרכך (תחל' ה' ט') ונם זה בא שלם: ²⁶ פלט פירו' שקל כלומר' אם תרצה לעשות כלום ראה מה יהיה באחריתו ואו יכננו דרכך: ²⁷ אל חט כלומר' אל חט מדרבי ומוציאי ליטין ולא לשמאלא:

ה. ² לשמר מזומות כלומר' קורט שתעשה מעשיך בהן. זדעת אינו סמוך כלומר' שפתיך ישמרו דעת שתבין איך תדבר: ³ כי נפת מעולם הע"ז כמו בשת ועיקרו ניפ' מנו' ומתוקים מדבש ונופת צופים (תחל' י"ט י"א). תטפנה מהחסרי הנ"ז כמו תפלה נפה והוא מנו' יטפו ההרים עססים (יואל ד' י"ח) ופירו' יולו. משמן המ"ם כמו יותד כמו מזקעים אתבון (תחל' ק"ט ק'): ⁴ שאול חסר ב'ית והטע' בשאול אעריה יתמכנו. וחברו כי שששת ימים (שמות ב' י"א) והנמצא בית י"י (דברי הימים ב' ל"ד ל') שהוו רואים להוות בששת בביה י"ו: ⁵ ארוח חיים פן תפלים פריש רבינו שלמה ו"ל אל תקהל אורח חיים אצל אותה אשה וורה לאמר אי זה דרך לעשות או זו או כי מעילות הזונה נעו אל שאול ולא חду להזהר עד שתתנייע ותפלול: ⁶ פן תתן לאחרים הורד כלומר' שירשו אחרים מלך וחיליך והפסוק הבא מוסיף לפרש ¹⁰ פן ישבעו זרים בכחך. ועצבר כלומר' מלך: ¹¹ ונחתמת באחריתך ופירו' שתكون ותתחרט על מעשיך הרעים: ¹² ואמרת איך שנאתי מוסר. נאץ כמו מס' ¹³ מורי במכו מלמדיו: ¹⁴ במעט הטע' בדבר מעט שהייתי בעולם היהתי בכל הרע הזה: ¹⁵ שתה מים מבורך רמז שלא תשכב עם אשה אחרת: ¹⁶ יפוץו מעינותיך פירו' צאצאך ודמתה אותם למים בעבר שאם'

שתה מים מבורך: ¹⁷ יהיו לך לבדוק רם שלא תזנה אשתחן: ¹⁸ יהי
מקורה ברוך אם נשמר נפשך מזאת: ¹⁹ תשנה כמו תחungen וכמוهو
²⁰ ולמה תשנה בני בורה והם מנו' שניין לדוד ^a (תחל' ז' א') או מנו'
תשנה: ²¹ נכח כלות' שיראה כל מה שיעשה האדם: ²² עונותיו
ילבדנו מלה זרה והיה ראוי להיות ילבדהו כמו ישמרוהו ואין דומה
לו בפעלים. יתמרק כמו יסמרק והטעה' שיתלה בהם:

ר. ¹ בני אם ערבת שהיית ערבית לאחר בעבור חברך. תקעת
שתשית ידרך על ידו לאמת דברך במנוג: ² נוקשת מבניין נפעל מנו'
מושך: ³ כי באת שהבאת כפרק על כף רעד. לך התרפס עיין פום
ובלע' אפנאר ^b וכמוهو מתרפס ברצוי כסוף (תחל'ים ס"ח ל'א) ו'א'
אותם מעניין ביון ומורמס כלשון ארמית ברגלה רפסה (דני' ז' ז')
ופירשו שtabwa עצמן לפניו שלא יקח משכונך. [ג'] ורחב מנו' ירחבו
הגער בזקן (ישע' ג' ח'): ⁵ הנצל דבק עם הפסוק שלמעלה כלות' אל
תנת'amina לעיניך עד שתנצל מיד ריעיך. צבאי מיד שיריצה האדם
ללקוח ויצל עצמו מידו. יקוש שם פח כמו בשך יקושים (ירט' ה' ב"ז):
⁷ שוטר כמו שופטים ושוטרים (דבר' ט"ז י"ח): ⁸ אנרגה כמו אספה
מנו' ולא האגודה (דבר' ב"ח ל"ט): ¹¹ ובה כמה לך כלות' אם יבא
באיש מהליך ראשך ^c ומחרסוך תהיה להם אתה באיש מנו' שלא יוכלו
לצעתך: ¹³ קורץ מנו' יקרצו עין (תחל' ל'ה י"ט) והטעה' רומו ובלע'
גינגר^d. מול' מעניין קורץ. מורה כמו מלמד: ¹⁴ חורש רע כמו חושב
רע. מדינים עניין מריבה: ¹⁹ יפיק כמו ידבר כלות' שידבר ניבים כדי
להרוג האנשים: ²¹ קשרם וענדם מעניין אחד ופירו' קשרם על לך
תמיד בנצח וענדם על נרגורתיך בנליו: ²² תנחה כלות' תנחה
אותך התורה בדרך ישירה. תשיחן פירו' לדבר עמק: ²⁵ ב' פעפה
כלות' שתקרוין אליה למצוא חן בעיניך: ²⁶ כי بعد כלות' בעבורasha
זונה יבא האדם לעניות עד שיأكل בכור לחם מאתרים רק השוכב
עם אשת איש יבא לידי מיתה וזה טעם נפש יקרה הצד והוא המשל:

^a שם כתוב זול' יש מפרשים בו תעונג כמו תשנה תמיד ויש אמרים
על שננתנו והנכון בעיני שהוא על נועם פום שתחלתו שניין: ^b Apagar.
^c ב"ז רשן. ^d Guiñar.

"²² היחתה איש ^a אש בחיקו". ²³ אם יהלך על הנחלים... ²⁴ בן הבא אל ^b אש רעהו לא ינקה שלא יבא לידי מקרה רע. והשנים פרושים הם מפזרים בחמה. ומלה היחתה מבניין פועל כל ופ"ת ח הי"וד במקום ח"ך והוא מנו נחלים אתה חותה על ראשו (כ"ה כ"ב) זה שאמרנו בעבר שלא נמצא פועל אחר מבניין הפעיל ממנו החתה כמו הרבה. ומלה תכינה ממן כיוה והוא מבניין נפעל: ²⁵ לא יבוזו לנגב כי יגנוב כלום' בעבר שאין לו מה יאלב: ²⁶ וונמצא כלום' אם נמצא הנגב בניגבו לא יומת רק ישלם שבעתיים או כל הון ביתו יתן: ²⁷ רק נואף אשה חסר [לב] ומוי שורציה לחשית את נפשו יעשה כל זאת ונם ²⁸ נגע וקלון ימצא: ²⁹ כי קנאה כלום' הקנאה לאיש בשישוב אחר עם אשתו חתן לו חמלה ולא יחמל על השוכב ביום נקם: ³⁰ לא ישא כלום' אם יתן כל כפר שלא ירנהו ולא יקחנו עד שיקום ממנה כמו שעושין מן הנגב כי יותר קשה הניאוף מן הנגב:

ז. ² כאישון פירשו בת עין: ⁴ ומודע כמו קרוב כלום' שתחבב: ⁵ לשمرך כלום' החכמה והבינה תשמור אותך מאשה זורה ונכירה: ⁶ כי בחלון بيתי הוא עניין مثل שיביאו שלמה על הפתאים: ⁷ בנשף כלום' באיזו שעה יבא לביתה בנשף בערב يوم: ¹⁰ שית זונה שחשית עצמה לקראת הנואף. ומילת שית מקורה. ונוצרת לב כמו חרבת לב שאין לה שבל והוא שם התואר ממן' ובנצרורים ילינו (ישע' ס"ה ד") בעיר נצורה (שם א' ח'). ור' יונת ז' ל' פרש ונוצרת לב שאין אדם יכול להרים עליה וייה ממן' מכל משמר נצור לך (ד' כ"ג): ¹¹ חוטייה כלום' הונגה היא הומיה וסוררתת שלא תוכל לשכן בביתה ומקשת הנואפים: ¹³ העזה היה ראוי להזות הו' ¹³ דגושא כמו הסבה ועקרו עוז סבב והוא מבניין הפעיל העוז ושלם העוז כמו הפעיל: ¹⁴ היום שלמתי נדרי כלום' בעבר שראייתך וההט' כי נדרים עשייתו על ראות פניך ועתה אשלים אותם: ¹⁶ חטובות [אטון] מלשון תרגום מיתריהם (שמות ל"ה י"ח) אטוניהון ופירשו חבלים: ¹⁷ נפתחי כלום' הולטי משכבי ממן' גשם נרכות תניף אלהים (תהל' ס"ח י') ופירשו להריה הסדרנים ריח טוב: ¹⁸ רודים כמו אהבים. נתעלסה עניין שמחה

^a ב"ז בנחלים אם יהלוק. ^b ב"ז על. ^c ב"ז שיבין שיביא.

ונמהו ולא יעלום (איוב כ' י"ח) ²⁰ הבסא בלאם' למן ידוע כמו תקעו ^ב בחדר שופר בכסה ^a (תחל' פ"א ד'): ^b ברב לכהה בלאם' בנעם אמריה: ^c בשור אל טבח בלאם' שיבא פתאם לטבח. ובעכט מנא' העכשנה ^d (ישע' נ' ט"ז) והוא מה שמשמעת קול. ו"א כי עכט בבל בחל והטע' שקשה בעכט האoil אל מוסרו להביא רגליו בו בגין קשה להביא הנאה למוסר: ^e עד יפלח. העניין יבקע מנו' כמו פולח ובוקע באין (תחל' ק"מ א'). כמהר צפור לבא אל פח מהרה ולא ידע כי בנפשו הוא בגין הפתי לא ידע עד שתמייתנו הזונה: ^f אל ישם ראוי להיות ישטה כמו ישטה ממא' שמה מעליו ועbor (ד' ט"ז): ^g ועצומים כמו חזקים:

ח. ¹ הלא חכמה אלה הפסוקים מפורשים למעלה (א' ב'): ^h שמעו כי נגידים אדבר בלאם' דברים נגידים אדרבים: ⁱ בצדך כל אמריו פי פי' אין בהם דבר נפתח ועקש: ^j נכוחים שם התאר על משקל גודלים ופירוש ישרים וטעם' למביין אותם: ^k ודרעת מהרוץ במקום יותר: ^l שבנותי ערמה בלאם'. עם אנשי ערמה. ודרעת מזומות מצא בשאני שוכן עם אנשי ערמה. והטע' ר"ל כי האנשים מזאים מזומות ודברים עמוקים בשחן יודען אותו: ^m יראת י"ז הטע' יראת י"ז היא לשנאה איש רע והוא מקור יראת [ב] על דרך בעלי הה"א כמו מלאתימי נרו (במד' ו' י"ג): ⁿ ילי נברוה הטע' שבי יתנברוה האנשים: ^o כי מלכים הטע' בעבורו: ^p שרים ישרו בשקל יסבו וראו להווות ישרו כמו ישמרו רק הר"יש אינה ראייה להרגש ועקרו שרד והוא מבניין פועל כל: ^q אני זה יאמר החכמה והטע' מי שלמדני אהב. ומלה [אהב] ראייה להיות אהב על משקל ואחר עד עתה (ברא' ל'ב ה') ועקרו אהב אחר. ומשחררי פירשו שיקומו בברק ללימוד אותו ימצואני: ^r עשר וכבוד הטע' אותו יש לו בעבורו עוישר וכבוד. הון עתק פי' גדול והוא מנירת ועתיק יומין (דני' ז' ט') שיש לו ימים רבים והוא שם התאר בשקל שמן געל. ^s בארח צדקה בלאם' עם אנשים

^a ב"י בשופר בכסא. ^b שם כתוב הראב"ע זויל ויש אמרוי כי העכסי' משתייעות קול:

חדש

שיעשו צדקה אהלך. בתחום נחיבות כלל לשון: ²² להנחייל אהובי הטע' לחת נחלה לאוהבי יש לי כח אם ילמודני ואוצרותיהם אטלא מטופב: ^{22, 23} קני שבה החכמה לשבח עצמה. ראשית דרכו בלוּם' שלא היה בעולם כי אם חכמה ובה בראש הכל: ²³ מעולם הט"ם כמו יותר במ"ם מזקנים אתבון (תחל' ק"ט ק') ופירושו יותר מעולם הט"ם והטע' ר"ל טרם שהיוה העולם ונברתו. והפסוק העלון מורה זה ²⁴ הפירוש והבאים אחרים. וכמוهو נס מיום אני הוא טרם הייתה יום (ישע' מ"ג י"ג). נסכתה מנורת נסכתה מלכי (תחל' ב' ו') והוא מבניין נפועל מהסרה הנ"ן ועל תשלומו ננסכתה. ומ"ם מקדמי בטע' מ"ם מעולם והטע' [טרם] היה קדרמי ארין. ²⁴ חוללתה מבניין פועל שלא הזכר שם פועלו מפעול מרובה בשקל כוננתי ועקרו חיל. נכבד מים רבוי מים והן ²⁵ נספתה כנ"ז נפתולו אלהים נפתולתי (ברא' ל' ח') והוא בטעם ואברים כבד מادر (שם י"ג ב'): ²⁵ והוטבעו מבניין הופעל על משקל החבאו ועקרו טبع: ²⁷ בחוקו מפעול קל ובא בר"פ א הק"ר' והשלם בחקקו בשקל בשמרו: ²⁸ באמצו מבניין פעל והטע' שייחו עומדים לעד. בעוזו מנו' עוז ונברור (תחל' ב"ד ח') ופירושו שלא יצאו הימים ממוקם: ²⁹ בשומו לים חקו כמו שנ' אשר ^d שמות חיל נובל להם (ירמ' ה' ב"ב). לא יעברו^e פיו כמו שפטו. ³⁰ ואיהו אצלם אמון שם והטע' באמון והטע' שהאמנתו וגדלתו אותו בטעם באמנה אותו (אסתר ב' ב') והוא בשקל נאון: ³¹ משחת בתבל הטע' אחר שברא העולם היתי משחק בתבל ארציו ושעשועי [ונו']: ³³ אל תפרעו מלשון רבנן ז'ל למפרע: ³⁴ לשמר הטע' שיאמר לפתח אם יוכל לדבר עמי^f: ³⁵ ויפק כמו יוציא ובמקום אחר נמצוא יפיק תבונה (ב' י"ג). והוא מבניין הפעיל ועקרו פיק: ³⁶ וחוטאי הטע' החוטא אליו חומס נפשו ובכל משנאיו^g אהבו מות:

ט. ⁴ מי פתוי הטע' אחר שבנתה ביתה החכמה אמר מי פתוי יstor הנה. זה משל לתלמיד חכם שרצו ללמד לאחרים^f שיסדר החכמה והספרים ואחר כן ילמד אותם לתלמידים: ⁵ לנו... בלחמי פירוש מן לחמי והב"ית במקום מן כב"ית ומאותה לא ישא בעמלו

^a ב"ז זה זה. ^b ב"ז שם. ^c ב"ז יubar. ^d ב"ז עמו.

^e ב"ז משנאיו. ^f ב"ז לא לאחרים.

(קהל' ה' י"ד) שהוא מקום מן: ⁶ עזבו הטע' עזבו האנשים פתחים ולא תלבו עמהם. ו' א' עזבו הפתאים הפתיות. וחיו הטעם ותחיו כמו ומות בחר (דבר' ל"ב נ'). ואשרו מפעל קל בשקל שמו ופי צעדו: ⁷ יסר לן מנו' מוסר והטע' המיסר אותו לך לו קלון שיחרפנו. וכן מי שאומ' לרשות מומו יכח לו קלון. ו' א' מוכיה לרשות הוא רוצה לשמעו מומו שיאמר לך הרשות אבל אתם לא תהיו בצלים שתחרפוني: ⁸ חן לחכם מוסר ויחכם עוד: ¹⁰ קדרושים שם התאר לה'ק'ב'ה' וטע' ודרעת אליהם קדרושים הוא הבינה הנכונה. ומצאננו במקומות אחר כי אליהם קדרושים הוא (יהושע ב"ד י"ט). והפטוק בפובל בטע': ¹³ אשת כסילות והטע' אני אמרתי לך זה אבל אשת כסילות ואשת פתיות תאמיר לך זה. וביל יודה מה פרשו מאומה וכמהו והכמת מה להם (רומ' ח' ט): ¹⁷ מים גנובים ימתקו בעת עצירה שאין נמצאו מים. ולחם סתרים יنعم בעת הרעב כאשר י אבל אדם בסתר שלא יגלו לו הלחם והמים כנה ימתק משכבה אשה אחרת העשו בסתור: ¹⁸ ולא ידע האיש כי רפאים שם והטע' מתים שמתו בפשעה קרואים שלה:

ג. ² לא יועילו אוצרות רשות לארם ביום אידך רק אם הם מוקבעים בצדקה היא תצלם ממות: ³ והות רשות שעשויים היא תחרוף אותם. ומלה תחרוף כמו בהרדוף ⁴ יי' (דבר' ט' ד'): רשות הטע' העושה בך רמיה לשלול בו יהיה רשות אבל אדם כמו מאונים מטע' מקומו והמשקל דומה לך. יוד חרוצים הנאננים העושים בירוש כל מליכתם ידם תעשיים. ומלה חרוצים מנו' בן משפטיך אתה חרצת (מלכים א' ב' מ'): ⁵ אנגר בקיין מנו' ולא תאגור (דבר' כ"ח ל"ט) אנgra בקצר מאכללה (משל' ו' ח') והכל עניין אסופה. נרדם מנו' מה לך נרדם (יונה א' ו'). בן מביש עצמו שילך בשעריהם שיתנו לך: ⁶opi רשותים יסתור חמס עד שיראה עת שלישין. [א] 8] וש אומרי' שהחמס יכסה פיהם: ⁷ זכר... ושם רשותים יركב שלא יצור כמו עין רקבון והכל עניין כלוי: ⁸ חכם לב יכח כמו למוד והוא מנו' כי לך טוב (ד' ב'). ואויל שפתים שידבר הרבה. ילבט טumo יכשל והוא מבניין נבעל עקרו לבט:

^a כ"ז להרדוף.

הולך בתם שלך בדרך ישרה יולך בטה. ומעקש מועות דרכיו שלא ילק בדרך ישרה יודע פירושו ישר והוא מנ' יודע בהם את אנשי סוכות (שופ' ח' ט"ז):¹⁰ קורץ מג' קורץ בעינוי (ו' י"ג). יתן עצבת שיבא לידי עצבן בעבר שהיא תועבת י"י:¹¹ מקור חיים כלומ' במקור חיים שמקור חיים בעולם בדבריו הטובים:¹² שנאה הטע' השנאה העורר מדנים שיבא לידי תנאה. ומלה תעורר בשקל תכונן והוא מפועל מרובע. ומלה מדנים מנ' מדין והכל עניין מלחה:¹³ בשפתי¹⁴ .. תמצא חכמה שלימוד אותה. ושבט לנו¹⁵ חסר לב שאיןנו יודע לממר אותה: ופי אויל חסר ב'ית והטע' ובפי אויל נמצא דבר רע שהחיה לו מתחת קרובה.¹⁶ מתחת דלים פירושו רישם ועינם היא מחתמות:¹⁷ פעולת צדיק הוא בעבר שיחיה יותר. תבותאת רשות. פירוי פעלת רשות שהוא עשה ומעשו יהיו לחמתה:¹⁸ ועוזב חזחת מאיש מתחה היא ארוח חיים:¹⁹ דבה מנ' את דבתם רעה (ברא) ל' ז' ב':²⁰ ברב דברים הטע' מי שידבר הרבה לא ייחל שלא יבא פשע בדבריו. וחושך שפטיו שלא ידבר הא המשכילים:²¹ בסוף נבחר הטע' בכסף נבחר בן לשון²² צדיק שידבר דברים צרופים ונבחרים רק בלב הרשעים במעט הוא הלשון בעיניהם שמבוקים אותו:²³ שפתינו צדיק ירעו רביהם הטע' ימלדו אנשים רבים והוא מנ' ורעו אתכם דעה והשכל (ירמ' נ' ט"ז). ואoilים בחסר לב ימושו בעבר שלא ילמדו חכמה:²⁴ ברכבת י"י הטע' ברכה שתבא מאת השם על פי מזלו או על פי מעשיו הטובים היא תשיר האדם. לא יוסיף עצב עמה שלא תבא אליו בעצבן:²⁵ בשחוק לכיסיל הטע' בשחוק הוא בעינוי בשיעשה זמה. ומלה²⁶ זמה כמו הוא (ויקרא י"ח י"ז). בן שחוק לאיש²⁷ חבונה חכמה²⁸ שהוא שמה בה:²⁹ מנורת מנ' ומגורותם אביה להם (ישע' ס"ז ד') ופירוי' מן הדבר אשר יפחד יבא אליו רק תאות צדיק[ים] יתן הק'ה:³⁰ ושנות רשעים תקצרנה מנ' שנה. תקצרנה בעבר שאין הולכין:³¹ ימות מבניין נפעל בשקל יכון:³² פי צדיק ינוב חכמה כלום' ירבה חכמה. והוא מנ' עוד ינובן בשיבה (תהל' צ' ב' ט"ז):³³ שפתינו צדיק ידען

¹⁰ ב' בלב. עין י"ד ל' ג'.   ¹¹ ב' לא.   ¹² ב' פין.

¹³ ב' ומלה.   ¹⁴ ב' חכמה חבונה.

לשם שלום בין איש לאיש. וכי רשעים ידבר תהיפות בין איש לאיש:

יא. ² בא זדון הטע' בשיבא איש זדון בעולם יbia עמו קלון וכшибא איש צנע בעולם יbia עמו חכמה: ³ יוסלף בוגדים ממנו ויסלף דברי צדיקים (שמות כ"ג ח'). ישודם הטע' ישוד אותם: ⁴ צדקתו .. ובហות הטע' ובכבודו הות בוגדים שעשו ילבדו: ⁵ במותם אדום רשע אבדה תקוותו מן העולם הבא. ותוחלת איש אונים אבדה והוא מנו' און: ⁶ צדיק מצאה נחלה מנו' יהלצת ידידיך (קהל' ס' ז') והוא מבניין נפעל. ויבא רשע חחתיו של צדיק: ⁷ בפה חנף הטע' החנף ישחית בפה רעהו שילשן אותו לאחרים. וצדיקים בדרעתם יחלצ'ו מן החנף והטע' בדבריהם הטובים יצילו עצם ממנו: ⁸ בברכת .. ובפני רשעים תחרם הקירה שלשינו הארם אשר בה: ⁹ בו לרעהו הוא חסר לב ואיש תבונות יתרש כאשר יכוו אותו: ¹⁰ בין תחכחות בעבור שאין לו וועדים יפול עם ותשועה תבא ברב יוען: ¹¹ רע ירוע רע נמצא פתח ועל כן יהיה מפעלי המכפל בשקל נשקו בר (קהל' ב' י"ב) ושרשם רען בדר והוא מלשון ארמית ובפרולא דמרעע כל אילין (done' ב' מ') נס מלשון של העברית תרוועם בשבט ברול (קהל' ב' ט'). ומלה ירוע מפעל מיאת הנור' וראוי להיות כמו יכין לולי הר' יש שאינה מקבלת דנשות. והוא מבניין נפעל ופירioso שבך בעבור שערב זר והטע' שיבא אל ביתו לחת משכונו. ושונא אנסים תוקעים והטע' שאינו רוצה לעשות ערבות במזון ישבון לבטה: ¹² אשת חן תחתוך כמו חסוך והטע' היא תחמרק אותו במעשה הטובים. ועריצים יתמכו עוזר בשחר שיקחו יקבצו ממן: ¹³ גומל מנו' יונמול שקרים (במד' י"ז כ"ג) והטע' איש חסר גומל نفسه שיעשה מעשים טובים. ואיש אכורי עוכר שארו שהולך אחר תאות הכלש. ומלה שארו כמו בשאר מנו' אם יכין שאר לעמו ^a (קהל' ע"ח ב'): ¹⁴ רשע עושה פועלות שקר שלא יעשה כי אם מעשים רעים. וזורע צדקה [ק' 8] היא פועלת אמרת ויקבל אדם שבר טוב ממנה: ¹⁵ בן כאשר העושה צדקה בעבור חיים שירבו לו בן מרדף רעה למותו: ¹⁶ תועבת .. עקי לבר

^a ושם כתוב הראב' בפירושו, ושאר כמו בשאר.

שלבו מעות: ²¹ יד ליד לא ינקה איש רע שאם יעשה הוא רע מיד יביא לו השם רעה: ²² נזם הטע' בנים והב. וסרת טעם שאין לה דעת: ²³ תאות צדוקים לעשות טוב ותקות רשעים לעשות עברה: ²⁴ יש מפוזר שעושה צדקות. וחושך מיוישר אך למחסור שבא אליו: ²⁵ נפש ברכה הנadan מברכותיה ⁶ לעניים תדרשן על ברכתו. ומרוח האנשים נם הוא יורא ⁵ מנ' כי אם הרוח את הארץ (ישע' נ"ה י') נס הוא נקרא יורא ⁶ מנ' יורה ומלקוש (דבר' י"א י"ד): ²⁶ מונע בר שלא ימכרו בו עת הצורך שהוא יקר יקובוה לאום והטע' יקללה העם שהם רעבים: ²⁷ שוחר טוב לעשות טוב והטע' שיקדים עצמו לעשותו יבקש רצון מה'ב'ה': ²⁸ עוכבר... ועובד הוא האoil לחכם לב: ²⁹ פרוי צדיק חכמו בעז חיים להאריך נפשו בעולם. ולוקח מלמד מנ' כי לך טוב נתתי (ר' ב'): ³⁰ חן צדיק הרעות שיעשה בארץ ישלם לו: יב. ² טוב הטע' איש טוב יפיק רצון מ'). ואיש מזומות ירשיע הטע' איש מחשבות רעות ירישע תמיד ו'א שהוא כמו זמות: ⁴ אשת... וכרכב בעצמותיו מהבעל כאשר היא מבישה שיש לבעל כלימה ובשת: ⁵ מחשבות צדוקים לעשות משפט. תחבולות כמו מחשבות: ⁶ דברי רשעים לארב דם: ⁷ הפוך רשעים הטע' הק'ב'ה' יהפוך אותם שיצאים מזה העולם ואינם שלא יהיה לו זכר בעולם. ובית צדוקים יעמוד שהיה לו זכר לעולם: ¹² חמד... מצוד מנ' מצודים וחדרמים. רעים שם בטע' רעות. ושרש צדוקים יתן שלא יוכל הרשות להשחיתם: ¹³ בפצע שפתים יצא מוקש רע. ויוצא צדיק מאותה צרה בוכחותו: ¹⁴ אויל ביום שיקוטם עם חברו יודיע בעסוי.... אם הוא סבלן: ¹⁵ יש בוטה מנ' לבטא בשפתים (ויקרא ה' ד'). והטע' יש איש מבטא בשפתים ומפרש דבר רע עם פיו להלן חברו שהואCMDRות הרב שמותאות. ומדקרים מנ' כל הנמציא יזכיר (ישע' י"ג ט"ז): ¹⁹ שפת אמת תוכן לעדר הטע' תעמור בשלהו לעדר. ועוד ארנגיעה כמו רגע כי הוא שם והא"לף נסוף והטע' יאביד מן העולם: ²⁰ מרמה... חורשי כמו חושבי: ²¹ לא יאנה מנ'安娜 לידי (שמות כ"א י"ג). והטע' לא יקרה לו שום און הטע' שום רעה בעולם. ורשעים מלאו רע הטע' יהיו מלאים

מכל דבר רע: ²³ אדם... יקרא אולת שוריע לאנשים אולתו: ²⁴ ייד חרוצים ישרים מנו' בן משפטיך אתה חרצת (מלכימ' א' ב' מ'). ויד רטיה תהיה למס והוא מנו' ומס לבב העם (יוושע ז' ה'): ²⁵ דאגה הטע' כאשר יהיה דאגה בלב איש ישחנה הדאגה מלבו ובדבר טוב ישחנה הדאגה שישיבנה לשמה ואות היא רפואי. וכמו מה טוב יפנוי תדוע דאבה (איוב מ"א י"ד) והטע' תשוב ^a הדאבה דיצה ^b לפניו: ²⁶ יתר מנו' יתרון והוא שם התאר. והטע' יתרון טוב יהיה לו יותר מוחברו לצדק על צדקו. או הטעם כי צדקתו תציל אותו אבל הרשעים דרכם תחתה אותם: ²⁷ לא יחרוך מלשון ארמית ושער ראשון לא החרך (דני' ג' ב"ז). והטע' לא יבשל איש רטיה צידרו והטע' לא יכול להעמיד אותה עמו כי מהרה יאביד ממנו. ויש מפרש יחרוך עניין ישודף כמו אשר עושים הצירדים שישורפים בńפַי העופות בעבור שישמרו עטם שלא יעפו והטע' איש רטיה לא יוכל לעשות כן ור' ל כי כל מה שניגול יאביד: ²⁸ באראח צדקה הטע' מי שיעשהצדקה יהיה לו חיים. ובדרך נחיבתה מהצקה לא ימצא מות. ומלה אל כמו לא, וו"א נתיבה צריך להיות במפיק:

יב. ¹ בן חכם הטע' בן חכם ישמע מוסר אב: ² מפרי פי איש מדבריו הטובים המועילים לבני העולם יأكل טוב. [ונפש] בוגדים תאכל שכיר החמס שהוא עוזה: ³ נוצר פיו מדבר דבר שאינו [ראיוי] שומר נפשו מכל רע. פושק כמו פותח במו ותפשקי את רגליך (יח' ט' ב"ה) והטע' פותח שפתוי לדבר דבר שניינו ראוי לאמר תבא מה תהה לו: ⁴ מתחאה נפשו של העצל ואין לא נמצא מה יأكل פפני עצלותו שאיננו מטריח עצמו בעבור מחיתו. ונפש חרוצים הם הנאמנים העושים בזבירות כל מלאכתם תדושן והוא מנו' ורובי יפש הכהנים ראשון (ירמ' ל' א' י"ד) והכל עניין שומן: ⁵ דבר... ורשע יבאיש ויחפיר החפץ דבר שקר: ⁶ צדקה הטע' תוצר הצדקה מי שהוא תם דרך ההולך דרך ישירה. והרשע[ה] תסלף איש חטאתי. ומלה תסלף כמו תעות כמו ויסלף ^[א] דברי צדיקים (שמות ב"ג ח'): ⁷ יש מתעשר הטע' [^ז] אדם שהוא עשיר ואין כל שלא ישאר לו מאומה באחרונה ויש אדם שהוא מתרושש ועני ויש לו הון רב אחריו בן. והפסק רבק בעליין ובחתון הטע' כי העושר תלוי במול על כן

^a ב"ז הדיצה דאגה.

בעודנו עמו נותן עזה החכם שיעשה צדקה ממנה כי⁸ בפרט נפש איש עשרו יצילנו מפגע רע. ורש לא שמע⁹ גערה אם לא יעשה צדקה כי אין לו מה יתן רק העשיר ישמע כל היום גערות אם לא יעשה צדקה. או הטע' בפרט הנפש איש שיפדרחו מיד ארכו שתפקידו רק רשות לא ישמע גערה כי אין לו אורבים. על הפירוש הזה השני הפסוק עומד בפני עצמו ואינו דבק למלعلاה:¹⁰ אורן צדיקים יישמה בטע' יאיר ובמויה ישיש בניבור לרוץ אורה (תהל' י"ט ו') ונור רשעים היא הנשמה המארה פנוי הנוף בנהר:¹¹ רק בזדון זה הפסוק דבוק עם הפסוק למלعلاה ממנה והטע' כי כל אחד מן הרשעים יתן מריבה בגין איש חכם שלא ידע למה רק בעבור זדור שיש בו. ומלהת זדור פרשו רשות. ומלהת מצה מני' אנשי מצוחך (ישע' מ"א י"ב), והכל עניין מריבה עם אנשים יש חכמים שלא יתנו מצה ולא יריבו:¹² הון שבא מהבל ומשקר ימעט ויאבד. וקובץ על יד שיינע בו בירוי אותו האיש ירבה על שבא מאמונה ומטחה גנוו':¹³ תוחלת שיש לאדם על דבר מני' לא יהל לבני אדם (מיכה ה' ו'). תוחלת שיש לאדם על הדבר אחר והוא מאחרת מחללה לב. ומלהת מחללה פועלה מבניין הפעיל החלה כמו שנעשה מן הרבה הפעולה לנכבה מרבה (נחמן' ט' ל"ז) והוא מני' חלי. וכצעץ חיים היא ללב התאות כאשר היא באה מעטה:¹⁴ זו לדבר מצוה ייחבל לו. ומלהת ייחבל תרנו' ישחית. ישולם מני' שלום:¹⁵ תורה חכם היא במקור חיים שומרה אליו לסור מטוקשי מוות:¹⁶ שכל טוב יתן חן לאדם על דבריו. ודרך בוגדים איתן הטע' שהוא חזק וקשה שאין להם שכל:¹⁷ כל ערום יעשה דבריו בדעתם ומה והנחש היה ערום (ברא' ג' א'). וכסיל יפרוש' אולת שמודיע אליהם לרביהם:¹⁸ מלאך שהוא רשע יפול ברע וציר אמוניים הוא מרפא לשלהו:¹⁹ ריש וקלון יבא למי שפורע מוסר שאנו רוצה לקבל אותו והוא מני' למה תפריעו את העם ממעשיו (שמות ה' ד'):²⁰ תאהו שיש לאיש לעשות רע כשהיא נשברת וימשול בה האדם ולא יעשה תערב לנפש אחري בן באשר נמלט מאותה עבירה. ומלהת נתיה מני' ואני דניאל נהייתי ונהלייתי ימים (דני' ח' ב"ז). ותוועבת כסילים הוא האיש שישור מרע ולא ישלים התאות הם

ט ב"ז ישמע.

ט ב"ז צדיק.

ט ב"ז פירש.

מתעבים אותו: ²⁰ הולך... ורעה פי' מתחבר עמהם ירע וישבר כי
ילמוד ממעשו הרעים ולא ימלט מפגע רע: ²¹ חטאיהם שם התואר
והטע' אנסים חטאיהם הרעה שהם עשים תרדף אותם ותפלים. ואת
צדיקים ישלם טוב החם בצדוקם: ²² טוב הטע' איש טוב ינחיל
בני בניים. וצפונן לצדיק חיל איש חוטא. ומלה חיל כמו מכון.
זה הפסוק כתע' יכין וצדיק ילبس (איוב כ"ז י"ז): ²³ רב אוכל
בעבור רב אכל שיעשה האדם ולא ישמר ממונוiba לניר ראשיהם
והטע' שיהיה רש. ויש נספה האוכל שלא משפט שאינו²⁴ אוכל
ועולה בסדר: ²⁵ צדיק אוכל לשובע נפשו שיזמין לו השם פרנסתו
כמו שנ' לא ראוי צדיק געוב (תהל' ל"ז ב"ה). ובطن רשיים החסר
שאין לו מה יאכל. זה על הרב כי ראוי רשיים הרבה בכל טוב
בועלם. ויתכן לפреш לשבע נפשו להחיות נפשו ולא לתאותו שאיננו
רוצה בהנאת העולם הזה והרשאים לא חמלא בטנם לעולם בכל אשר
הם אוכלי וזה טעם תחרס:

ירך. ¹ חכמת נשים הטע' חכמת נשים בנחתה ביתה מעמללה
בעורר ובנכדים וככזה. ואולת שם התואר. והטע' האשאה האולת
בירידה תחרסנו שאם ישאר לה ממון בעליה היא מאבדת אותן
באולתה: ² הולך הטע' מי שהוא ירא י"י הולך בישרו הרואי לנצח.
ונלוז תאר מנפעל ומעוות מדרכיו בזווה השם בדרכיו הרעים וכמוهو
ונלוזים במעגלות[ס] (ב' ט"ז). ומעוותים: ³ בפי... חטר תרנו' מטה
והטע' בפי אויל שבט גואה המדבר בנאה ומכה בלשונו האנשים.
ושפתתי חכמים תשרם מדבר דברי גואה ושריך הו"ז תחת ח'לם
ובא בן בעבור ההפסקה כמו ישפטו הם (שםות י"ח כ"ז) לא תעבורו
זהה (רות ב' ח') והטע' כל אחד מהשפות תשרם מדברי גואה:
⁴ באין אלפיים כמו שורדים כמו שנר אלףיך (דבר' ז' י"ג) והטע' באין
אלפים לאדם להרשות מש לי אבום בר אחד והטע' מעט. ורב
תבאות יש לאדם בכוח שור שיוכל להרשות בהם כל שרותיו.
ומלת [ה ו] אבום המקומ שימושין שם התבואה וכמוهو פתחו
מאובסיה (וימת' ז' ב"ז): ⁵ בקש לע' חכמה ואומר שאינו מוצא עם
מי לימד. ודעת לגבון נקל הלמד מכל האדם והטע' נקל הוא לו

* בכ"ז שתי פעמים.

ט ב"ז אותה.

ו עיין שפת יתר ז'.

למצא אותו ובא הרעת הנה על לשון זכר. והנכון בעניין לפרש כן בקש כי הליין אווצר שבקש חכמה וחתעLIK לדעת אותה. ובפסיק הוה ספר גרייעות הליין ושבח הנבון: ¹ לך מננדט הטע' מרוחק תליך לאיש שתדע שהוא בסיל גם מאיש אשר לא ידעת שיש לו שפתוי דעת. ומ"מ מננדט מושכת بعد מלת וביל וטעם' ומבל וכמו[הו] מ"ס מאל אביך טוחש بعد ואת שדי (ברא' מ"ט כ"ה) וטעמו' ומאת שרי: ² חכמת ³ ערום תועיל עליו להבין דרכו. ואולת כסילים תביאו להעשות מרמה: ⁴ אוילים ילין אשם הטע' ידבר אשם בין איש לאליש וילשינחו תמיד והוא מנו' כי המליין בינוותם (ברא' מ"ב כ"ג). ובין ישרים נמציא רצון שימושם שלום בין איש לאיש. וו"מ ילין י לענ' מנו' וליצים לעזון חמוץ להם (א' כ"ב) ומלה אשם כמו קרבן כמו ואת אשמו יביא ליה' (ויקרא ה' כ"ה) והטע' מתלטצים באשם שמביא על עונותיו ובין היישרים הקרבן נחשב רצון: ⁵ לב יודע מרת נפשו שבמרירותו ובשמחו לא יתעורר זר כי הוא לבדו ידע המיריות והשמה על האמת: ⁶ יש דרך ישר לעשות רצונו ואחריתה מהדרך יביאו ⁷ אותו הורך לדרכי מותה והוא שאם' החכם טוב אחרית דבר מראיתו (קהל' ז' ח'): ⁸ גם הטע' אפי' בשחוק שייחס האדם עם רעהו יכاب הלב ואחריתה מהשמה תבא לידי תונה: ⁹ מדריכיו הרעים ישבע סוג לב מעוזות והטע' ישבע מהתגמול מעוזו הרעים. ומעלייו מטה' עליה נרף (ויקרא כ"ז ל"ז). והטע' ישבע טוב אפי' מדבריו הקלים הטובים שהוא עשה: ¹⁰ פתוי יאמין לכל דבר שייעץ ארטו' אותו וערום יבין לאשרו ולא יאמין רק מה ק'ב'ה' וסדר להאמין: ¹¹ חכם הטע' מי שהוא חכם הוא יראה מה ק'ב'ה' וסדר מרע. וכסיל מתעבר במעוזיו הרעים עם הק'ב'ה' ובו陶חו שלא יקח השם תנוטלו. ומלה מתעבר מגו' ויתעבר ויה' בי למעונכם (דבר' נ' ב"ז): ¹² קוצר אפיק והוא האיש שלא יוכל למשל בעוסו על כן יעשה אולח: ¹³ שחו רעים לפניו טוביים שיראו מפלחים וישמו. ורשעים על שערי צדיק כפול בטעם: ¹⁴ גם לרעהו אףלו ישנא רשות בעברן לו ממון וכל שכו' לאחרים: ¹⁵ הלא יהוו תועים האנשים שהם חורשים רע ופי' חושבים. וחסדר ואמת יהיה לעשי טוב:

* ב"י חכמתות.   † ב"י יביאו.   ° ב"י שנייה.

²³ בכל עצב שיתעצב אדם יהיה מותר שרורו בו, ודבר שפתים והטע' אבל בדבר שפתים המדבר האדם שלא לצורך אך למחוסר כמו שנ' בזה הספר ברוב דברים לא ייחל פשע (י' י"ט): ²⁴ עטרת חכמים עשרם שבuboרו יכבדו אותו האנשים והוא כטעם טוביה חכמה עם נחלה (קהל' י' י"א). ואולת כסילים בעשרם הוא אולת שאין כמוות: ²⁵ ביראת הטע' ביראת י"י היא יהיה מבתו עז לאדם ולבניו ג"כ בעבורה יהיה מחסה השם בעבור יראת האב: ²⁶ ברוב עם הדרת מלך שיעורו מאובייו שלא יגעו בו, ובopsis לאום הטע' ובאיון עם תהיה מתחת רוזן שיתגנבו עליו אובייו. ומלה רוזן מנ' רחמים והוא המלך: ²⁷ ארך אפים הטעם אדם שהוא רב הבונה הוא ארך אפים שלא יכעוס מהרה וקצר רוח שאינו יכול למשול בrhoו מרבים אולת לעצמו: ²⁸ חי בשרים מנ' בשר כי הב"ית עקר והטע' חיות הבשר הוא לב מרפא שאינו מישם לבו לכל אשר הוא שומע וركב העצמות הוא הקנהה שימושה העצמות שהם מוסד הנוף. וטע' קנהה המקנה לכל דבר ואמרו רבותי ויל' הקנהה והתקאה והגבוד מוציאין את האדם מן העולם: ²⁹ ברעתו שיעשה הרשות ירצה בה וחוסה במותו צדיק כי בחיו יאריב אותו ומפחד ממנו: מות הרשות מחסה לצדיק כי בחיו יאריב אותו ומפחד ממנו: ³⁰ בלב.. תנו חכמה וויצויה וילמדה לרבים בעטה ובקרב כסילים תודע בכל עת: ³¹ צדקה תרומם גוי כאשר הוא עשה אותה וחסיד לאומנים תחשב להם נקרון חטא וכל ביה כל גוי שיעשה אותה: ³² רצון הטע' רצון מלך יהיה לעבד משכיל שירצה בו המלך בעבור שכלו. ועברתו תהיה למלך כאשר הוא מביש בעבור שמבישים אותו על סכלותיו:

טו. ¹ מענה רך ישיב חמה מלך ומכל אדם והטע' המדבר בדברים נעימים רכים ואני מדבר קשות.ומי שהוא מדבר בדבר [א' ג'] עצב וכעס יעללה אף האדם שיתגנזה עמו ומלה אף כמו בעם: ² לשון חכמים תיטיב דעת מתקנת דבריה בחכמה איך יטיבו בעני האדם. וכי כסילים יביע אולת בעבור שישנאו אותו: ³ מרפא הטע' מי שיש לו לשון שמרפא הדברים הרעים בשומו אותם ומשיב אותם לטובה בעץ חיים שהאכל ממנו יאריך ימים כמו שכחו' ולכך נט מעץ החיים ואכל וחיו לעולם (ברא' נ' ב'ב). וסלף כמו עות מנ'

ויסלֶף דבריו צדיקים (שמות ב' ג' ח') והטע'omi שיש לו עות בלשון שאינו מדבר כהונן עם חבריו ושבר יבא אליו ברוחו על כן ישמר מדבר: ⁵ אויל ינאץ כמו ימאס מנ' ותוכחת נאץ לבי (ה' י'ב). ושומר תוכחת אבץ או מכל אדם יעשה דבריו בחכמה ובערמה והוא מנ', ערום: ⁶ בית חסר ב' י'ת כמו הנמצא בית י'י (רבבי הימים ל' ד') והטע' בנית צדיק יהיה חוסן רב והטע' עשר רב וכמו זה וחסן ויקר יקחו (יתו' כ' ב' כ"ה) והכל עניין חזק כי הממן חזק האדם. ובתבאות רשות פיר' ובפעולת רשות הבית נעכרת מעושר ומכבוד וייה הבית משלשון נקבה כמו כי שחה אל מות ביתה (ב' י'ח) והוא מנ' הכרעתני ואת היהת בעוכרי (שופט' י'ג' ל'ה) והכל עניין השחתה. ומלה ובחבאות כמו שנמצא בספר הזה תבאות רשות לחטא (י' ט'ז) שהחטא ממשל המעשים והמחשבות במלת פרי כמו שמצאננו הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם (ירט' ו' י'ט): "שפטוי... יזרו מנ' מורה ישראל יקצנו (ירט' ל'א י') והטע' יפזר דעת וילמדו אותו לאחרים. ומלה שפותים באה הנה על לשון זבר ובמקום אחר על לשון נקבה כמו אם תדברנה שפתוי עללה (איוב ב' ג'). ולב כסילים לא יהשוב בן שלימד דעתו וילמדו לאחרים: ⁸ זבח רשותים תועבת י'י בעבור כי כל אשר להם מגול ומחמס ותפלת ישראלים הטע' אפילו חפילתם היא רצון לפניך' בלא הבאת קרבן: ¹⁰ מוסר הטע' מוסר הוא רע וקשה לדעת למי שעוזב ארחה ישר והטע' לא יוכל לקבלנו על כן שונה תוכחת ימות שלא ידע מוסר לעולם. ויתכן מוסר רע וקשה יבא למי שעוזב ארחה ישר והטע' שימרנו השם מוסר אכורי על מעשי הרעים והוילק ומפרש ושונה תוכחת לכלת בדרבי ישר ימות בפשעו והוא טע' בפיו: ¹¹ שאול הטע' שאול ואבדון שהיא תחת הארץ הוא גנד השם שרואה בשכלו. ונקריא שאול ואבדון כל הנטהר תחת הארץ בעמeka שלא יכול האדם לראות אותו כי אם השם. ואפ' כי לבות בני האדם טumo כל שכן שרואה לבות האנשים על פני האדמה: ¹² לאiahב לך לא ירצה שיוכחו אותו ולא ירצה לכלת עם הרים: ¹³ לב נבון יבקש דעתך לדעת אותם. ופי כסילים ירצה כמו ילמוד כמו ורעו אתכם רעה והשבל (ירט' ג' ט'ז): ¹⁵ כל ימי עני רעים שיש לו עני הלב וכועס תמיד ואין עוני במוהו. וטוב לב שאינו כועס מהרה ואינו משם דאגה על לבו במשתה תמיד יועל אלו

והולך שמהן חמיד אבל אוכל ושותה כל היום: ¹⁶ טוב מעט שירוח הארטם ביראת יי' מאוצר רב ומהומה בו שהוא מangel ומחמס. ונקראת מהומה המעשים הרעים כמו וראו מהומות רבות בחוכה ועשוקים בקרבה (עמוס נ' ט): ¹⁷ טוב ארוחת נמו וארוחתו ארוחת חميد (ירט' נ"ב ל"ד) והכל עניין אכילה וסוערה. הטע', טוב לאכול אכילת ירק לכדו בא לא לחם ובשר ואהבה שם בירק הנאכל בשמתה ואהבה יותר הוא טוב משור אבים שהוא שמן שהעמידו על האבים לאכל הרבה עד שהיא ¹⁸ שמן ושנאה בו משור הנאכל בקטטה ובמריבה: איש חמה שהוא בעל בעם וכעס תמי' יגרה טן' חננה (חהל' ל"ט י"א). והטע' בעבר שלא יכול למושל בכעסו ישיא ויסית מדון ומילת מדון מנו' מדיניות ישובת הנורל (יע"ח י"ח): ¹⁹ דרך עצל היא אבל משוכת דרך בחינה שלא יכול ללכנת בה על כן אינו טווח ונחל ממון אחרים. ואורה ישרים האוכלים מינעם היא סלולה וישראל להם: ²⁰ בן חכם ישמח אב בחכמו ולא הוא בסיל בזה אמו כי בעבר שאינו הולך בדרך ישר חושדן אמו ממנה ומנוח ועל כן הכיר בבעין אמו יותר מבאו: ²¹ אולח הטע' האולח היא שמחה לחסר לב ומוצאת הנאה ואיש התבונה ²² ישר לבת' בדרך האמת ולא יתעסק באולח: ²² הperf' מחשבות הטע' של אנשים מחשבין מחשבות הרבה ובא אדם אחר להperf' אותם בעבר שני שמי' שסוד ועצה החשובים אותם וברב יוצאים היהודים לחת' תקום המחבכה כי האנשים ישמעו לעצם ולמחשבותם: ²³ שמחה... במנעה פיו בשיענה על האמת למי ששאלו עצה. ודבר בעתו הטע' ודבר האומר אדם בעתו מה טוב לו: ²⁴ ארח חיים נמצא למעלה בשמי' לאדם משכיל(Clom') [טז] כי אם ישבל בדבר הבורא ומעשי העומדר למעלה בהם ימצא ארח חיים למן יסוד משאול מטה ולא תאבן נפשו: ²⁵ בית נאים יסח יי' פ' יעיר מנו' ובונדים יסחו ממנה (ב' כ"ב) וגאים הם מילין הלוקחים בחוקה מן' חבריהם שאין להם כח על כן אמר ויצב נבול אלמנה ההורפים והנהלים אותה: ²⁶ תועבת יי'... וטהורים הם בעינוי של הק'ב'ה אמרו נעם: ²⁷ עובר זה הפסיק נאמר על השרים ועל הדינאים המקבלים שוחר ומצדיקין רשות עקב שוד

* ב"ז שהיא שהיא. ④ ב"ז תבונות. עין י"א י"ב. ⑤ ב"ז ללכנת.

ואומר עליהםשמי שבוצע בצע והטע' הגול ממון אדם בדין שקר הוא עוכבר ביתו כי הצע יביאו שישחת ושותא מתחנות שאינו מקבל שוחד יחיה בעשרו. ופי' בוצע גול כמו למן בצע (יח' כ"ב כ"ז). ומלה בצע ממון והם שני עניינים בלשון אחד: ²⁸ לב .. יהנה מנו' והנות לבוי תבונות (תחל' מ"ט ר') והכל עניין מחשבה והטע' לב צדיק יחשכ לענות דבר שיטיב בעניין האדם ובפי רשותם יביע רעה ולא יחשכ מה ידבר רק כל דבר שיבא לפיו. ומלה יביע כמו יניד כמו יביעו ידברו עתק (תחל' צ"ד ד'): ²⁹ מאור הטע' כמו מאור עניין ישמח לב ויהיה נהנה ממון בן שמוועה טובה תדרשן עצם והוא מנו' והיה דשן ושמן (ישע' ל' כ"ג) והכל עניין שמן: ³⁰ און .. תוכחה חיים התוכחה שיוכחו אנשים ומלה חיים תאר והטע' כאשר תשמע התוכחה שהיו ראוין לשמע החיים. בקרוב חכמים תלין בעבור התוכחה והמוסר והטע' עםם בכבודם תשב. ויתכן לפרש חיים שם והטע' שתמשמע תוכחה שבverbora יהיו לך חיים ותהיה בקרוב חכמים תלין בעבורה וחיצי הפסוק בפירוש הראשון: ³¹ פורע מנו' כי פרעה אהן (שמות ל"ב כ"ה) שידבר דבר רע שישות בעבורו וזה הפק הפסוק ראשון לה. ושומע תוכחה שיקבל אותה קונה לב שיחיו בדבורי ובמוסרו הטובים: ³² יראת יי' היא מוסר החכמה שבverbora ידבר החכם במוסר חכמתו ואינו מדבר בכעס. ולפניהם הכבוד והטע' וטרם שהיא כבוד היהת לך ענוה שסבבה אותו:

טז. ¹ לאדם מערבי לב המסדר לבבו מה שיאמר ומיל' מענה לשון שידבר דבורי בלי משנה: ² כל דרכיו איש שהוא זך ונקי הוא בעיניו של הק'ב'ה שהוא רואה אדם ובן יתכן כי תוכן רוחות יי' והטע' הוא ³ חיכנים והבינים ואל ⁴ ידע כל מעשי איש: ⁵ גל מנו' גללו את האבן (ברא' כ"ט ג') והטע' גל אליו כל מעשי שתבטח בו בכל אשר תעשה ואם תעשה כן אז יכוננו מחשבותיך וזה בטע' ואל בינתך אל תשען (ג' ה') הנזכר: ⁶ כל פעול יי' למענהו בעבור הצדיק הנזכר והוא חזק ונעם רשות יביא ליום רעה בעבורו שהוא שונה אותו: ⁷ תועבת .. יד ליד הטע' יד השם יפה ליד הרשות ולא ינקה מאשר עשה: ⁸ בחסד .. וביראת יי' שתהייה לאדם יסור מרע. ומלה סור

²⁸ כ"ז תכנים והכינים ועל. ²⁹ כ"ז יפה.

מקור או פעול כמו סוג לב (י"ד י"ד): ⁷ ברצות הטע' ברצות השם במשמעותו הטובים גם אובייבו יbia לפניו וישלים אותם אותו: ⁸ טוב מעת שיהיה לאדם בצדקה ובוישר מרוב תבאותם ולא משפט שהוא מלחם וממל: ⁹ לב אדם יחשב ¹⁰ דבריו אתה לך ווי' יכין צעדו שימרתו בכלתו והוא מנו' בעודך משדרה אדום (שפפט) ח' ד'): ¹¹ קסם מנו' קוסם קסמים (דבר' י"ח י'). כמו קסם שיעשה האדם לדרעת דבר בן הו ראיין להיות שפתית מלך ויחקר הדרבר עד שידעהו בעבור כי במשפט לא ימעל פיו: ¹² פלט כמו פלט מעגל רגלי (ד' ב"ז). משקל האבניים ומאזני משפט לוי' הם כי הוא צום בתורה כמו שכתו' מאוני צדק אבני צדק (ויקרא י"ט ל"ז). מעשיהם כל אבני כיס ישרים ואם' כיס כי שם שמרום עד עת שיישקלו ¹³ בהן: ¹⁴ תועבת הטע' ראי להיות תועבת מלכים לעשות רשות כי בצדקה יכון כסא: ¹⁵ רצון הטע' ראי להיות רצון מלכים שפתית צדק. ודובר ישרים ראי שיאhab כמו שאם' דוד עניי בנאמני ארץ לשבת עמדי (תחל' ק"א ו'), ומלה ישרים כמו מיערים ובכמוהו ישרים עמו (דני י"א י"ז): ¹⁶ חמת מלך הוא במלacci טות עם זה איש חכם יכפרנה והוא עניין ביטול כמו וכבר בריתכם את מות (ישע' ב"ח י"ח): ¹⁷ באור פני מלך זה הפסיק הפק הראשון להו והנו באור פני מלך שמאייר פני לאנשים נמצוא חיים. ורצוינו שרצה בעמו הוא כעב מלוקש שיטיב לאדמה: ¹⁸ קנה חכמה מקור והטע' מה טוב לקנותה יותר מחרוץ והוא הזוחב. וקנות בינה נבחר לקנותה יותר מכף: ¹⁹ מסלה מנו' סולו סולו המסלה (ישע' ס"ב י') והטע' המסלה הישרה שליך בה תבאהו לסור מרע. נוצר דבריו שליך בדרך ישר שומר נפשו שלא יבא לידי פגע רע: ²⁰ לפני שבר הטע' טרם שיבא שבר לאדם היה לו גאון שיביא אליו. ולפנוי בשلون הטע' בטרם שיבא כשלון לאדם היה לו גבה רוח: ²¹ טוב הטע' טוב לאדם שהיה שפל רוח ויימדר עם עינויים יותר משיחליך שלל עם נאים שהם לסתים: ²² משכיל על בן אמר משכיל על דבר מה יצא ממנה אם יעשה ובודח ביי' שיעשה לו צרכיו ולא יחלק שלל [ה' זז] עם נאים אשריו: ²³ לҳכם לב המחשב דברי חכמה בלבד בלבו יקרה נבון בעבור

⁸ ב"י יחשוב. ⁹ ב"ז שיישקלו לך. ¹⁰ ב"ז י"ז. ¹¹ ב"ז לסתים.

שמעצמו מוציאו כמה דברים. ומתק שפתים יוסיף לך וכמו זה
ומלכים ירד (ישע' ט"א ב')² טעמו על מלכים. ומתק שפתים נקרו
דבריו הטובים והטע' על נעם דבריו המדבר יוסיף לך וחכמה והטע'
כ' בעת שהוא מדבר ימתיק דבריו ומישר אותם :²² מקור במקור
חיים שכל בעליו. ומוסר אוילים הוא מוסר אולת ואין ראוי לקבל
תווחתו :²³ לב .. ישכיל פיהו איך ירבב בירוש. ועל שפתיו יוסיף
בטע' הפסוק הנזכר ומתק שפתיו יוסיף לך :²⁴ צוף הטע' צוף רbesch
שהוא מותק בן אמריוنعم² הם מותקים מותק יענה כל אחד מהם
מן המאמרים שהוא מותק לנפש בשומו טוב מאמר וגם הוא מרפא
לעצמך :²⁵ יש דרך ישר לפניו איש בלבד בה ואחריתה תהיה
בדרכיו מות והוא אמר החכם טוב אחרית דבר מראשיתו (קהל' ז'
ח') :²⁶ נפש .. عملה לו לעצמו ולצרכו. כי אכף עליו פיהו הטע'
פיהו גורם אליו שעה מטה שיאכל ובמוחו ואכפי עלייך לא יכבד
(איוב ל"ג ז') סבת אימתיו :²⁷ איש .. כורה ממנו כי יקרה איש בור
(שםות ב"א ל"ג) והוא כמו לב חורש מחשבות אין (ו' י"ח) והטע'
חווש רעה לעשות. ועל שפתיו היא הרעה כשהוא דובר אותה כאש
דולקת והוא ממנו צربת השחין (ויקרא י"ג כ"ג) והוא תאר במקום
פעולתו :²⁸ איש תהיפות שאינו הולך דרך יש. מדרון כמו מרים
ממנו מדינים ישבית הנורל (י"ח י"ח). ונرنן ממנו ותרננו באלהיכם
(דבר' א' כ"ג) והוא המלישן מפריד אלוף בלשונו מעלה חבירו האוהב
אותו. ומלה אלוף כמו נדול והיה באלוף ביהודה (זכר' ט' ז') :²⁹ איש
חמס העושה חמס יפתח רעהו לרמותו בממון ובכל עניינו והוליכו
בעצמו בדרך לא טוב על זאת אמרו רבותי ז' ל' הו זhor מן האדם
היעץ לפי דרכו :³⁰ עוזча כמו עצם עניינו מראות ברע (ישע' ל"ג ט"ז)
שנים בעניין אחד כמו רץ ורצה ורבים כן והטע' סוגר עניינו לחשוב
תהיפות על אנשים וכן מהנה רוב החשובים שסגורין את עיניהם. או
טעמו עצה עניינו לאחר לחשוב התהיפות. קורע שפתיו נ' ב' לאחר
ומעמו כמו נשך או מניע ועם³ אלה העניינים והרמות משלים הרעה

² שם כתוב הראב"ע ח' ל' ישלים אחרים על מלכים. ט כ"ז

ספר. ³ בב"י שני פעמים. ט ב"ז ואם.

שהש辩. זה הפסיק דבר בעlion איש חמס כי הוא עשה כל זה:
³¹ עדרת תפארת שיבת לאדם כאשר בדרכן צדקה תמצא;³² טוב ארך אפים שיסבול בעס ולא יכעס מחרה יותר מנבור. ומוסל ברוחו כאשר הкус עומר לצתת ולא יצא יותר הוא וזה מלוכדר עיר:
³³ בחיק חיק נקרא המקום המשיר והחלק וכמוות ומתק האין (יחו' מ"ג י"ד) והטע' שמה יושליך הנורל והוא מני' ויטילו⁸ את הכלים (יונה א' ח') ומיה' כל משפטו על מי יפל הכל כי בגנותו וברצונו הוא הכל:

יג. טוב פת חרבה עם שלוחה בה שיأكل האדם מבלי בשר וכל דבר הנאלת עמה ובן נקרא מנהה בלבד שמן חרבה (וירא ז'). ומם מבית כמו יותר. זבח ריב שאוכלים הזבחים ביריב ובמזה זה עם זה:² עבד [meshbel]. . . ובתווך אחים יחלק נחלה לעצמו ונעשה אח בשבלו:³ מצרף הטע' כמו שיש מצרף לבספ' וכור לוזב לבחן אותם בן בוחן לשם על בן ידע הארים מה夷שה וכח' אחר אום' אני יי' חוקר לב ובחון כלויות (ירט' י"ז):⁴ מרע שם התואר והטע' איש רע מקשיב על שפת און לשמעו אותן. מזין ראי להיות מאין כמו און עד התבונתכם (איוב ל'ב י"א) והטע' לאיש שקר מאין על לשון הוות ג'ב לשמעו אותן:⁵ לוועג הטע' מי שהוא לוועג לרשותה כי אין ביד הארים להיות עשר או ריש על בן איינו מבוה הרש כי אם הק'ב'ה שעשו ריש. שמח לאיד חברו לא ינקה מרע:⁶ עדרת זקנים בני בנים שרואים בחיהם ותפארת בנים אבותם הרואים אותם זקנים ווכאים לראותם:⁷ לא נאה לנבל שfat יתר שידבר גבוחות וגדרות והוא הבילג. אף כי כל שכן לנדייב שאינו נאה שfat שקר⁶ שלא יתכן שיאמר تحت ממונו ולא יתכן כי הנדייב צריך ללכחת באמונה בכל דבריו:⁸aben הטע' באבן חן הנישאה חן בעני כל רואיה בן השוחד בעני בעליו שיקחו אל בה אישר יבנה הארים שיתנהו ישכיל ויצלה בדינו. וזה הפסיק מרבר ברכינו אומות העולם כי ברכינו ישראל לא ישוב השorder. יתכן לפDIST על הנזון אותו שמויא השוחר חן בעניינו בעבור שיצליה בו ברכינו:⁹ מכפה פשע הטע' מסתיר הפשע שפשע בו חכמו מבקש

אהבה שיאהבו בהסתיר פשעו ושותה^ט בדבר שפשע בו חבירו זוכרו: תמיד אליו מפריד הנadol מעליו שיאהבו אם לא זכור לו פשו: ^טתחת נקראת מלעיל וצ"ר הת"ז לחייב הנ"ז פ"א הפעל כי משפטו להיות [ס ז] תנחת וטעמו כמו תרד וכמוهو ותנתת עלי ידיך (תחל' ל"ה נ') והטע' תרד הגערה ותוועיל באיש מבין יותר מהבות בסיל מאה מליקות. יש מפרשׂ על משקל ותבע (ברא' ב"א י"ד) כמו החתה והוא מנ' יוחך יסחך מהאל (תחל' נ"ב ו') כי שנים ששים נמעאו במו' הזאת שוו' חחת וחתה הטע' תשר גערה באיש מבין ותפעל בו יותר מהבות בסיל מהה: ^ט אך מרוי מנ' אשר יורה את פיך (יהושע א' י"ח) והטע' איש [רע] יבקש לעשות מרוי באדם ומלאך אכזרי ישולח בו שיקח נקמה ממנו: ^ט פגוש דוב הטע' רב שיפנווש דוב שכול באיש בדרך ואל יפנש בו בסיל באולתו כי יותר הוא סכנה מהבסיל האול. ומלה פגוש מקורה. ומלה שכול מנ' משבלה ועקרה (שמות כ"ג כ"ו). והטע' שמותו בנוי והוא אכזר יותר. או יהיה מלת שכול תאר. יצא כמו משכל ההרג תמיד כל מה שימצא: ^ט מшиб רעה הטע' האדם שמшиб רעה לחברו תחת טוביה שעשה ייח תנמולו כי לא תמוש רעה מביתו: ^ט פוטר מנ' יפטירו נ בשפה (תחל' ב"ב ח') והוא עניין פתיחה. התגלו עניין רבוי לפי מקוםו כי אין לו חבר. והטע' כמו פתח מעין המים מעט ויצא לחוץ ורבו יונדרו המים מהרה בן ראשית מדון כי בתחללה עלה הריב מעט ואחר בן יגדל ווסוף עד לטעללה. על כן נוון עזה החכם ולפניהם התרבות הריב יונדרו נטווש אותו מהרה שלא יגדל: ^ט למה... מחר הוא [מנ'] بلا כסף ובלא מהיר (ישע' נ"ה א') והטע' שבר שיש לו ממון רב לקנות חכמה ולב אין הטע' שאינו רוצה למד וחכם תמה למה היה לו עושר וממון אחר שאינו רוצה: ^ט בכל עת נם זה הפסיק מדבר על הכסיל שאינו אוהב חכמה רק בכל עת אוהב הרע ואח לעשות צרה ילד ומלה הרע מקור מנ' מרים והכל עניין רע. ו"א כי זה הפסיק עומד בפני עצמו ומלה הרע מנ' ברע באח לי התהלהבי (תחל' ל"ה י"ד) וחכם נוון עזה לבני העולם והטע' אוט' לאחר מהם בכל עת היה אוהב הרע שאהבת מנעוריך ולמה כי אח עת שיבא לך

^ט ב"ז יפטירו עלי.

^ט ב"ז שונות.

צירה ילד שירחם עליך ויריחמך, ו' יא כי אה לפעניהם איננו אהוב כמו הרע הנאמן כי לעשות צירה ילד לך ולא לחוש מפרק: ¹⁹ אדם עתה אומר אדם שהוא חסר לב מבליiscal תוקע כף ועורב ערבה ל' בני רעהו ויבא לידי מכשול שישלם ממון בעבור חברו אם אין לו לשלם דבר ובכבר אמרו בזה הספר אל תהיו בתיקיע כף (ב' ב' ב'): ¹⁹ אהוב הטע' מי שאוהב לעשות פשע לחברו אהוב מריבה. מנביה פתחו הטע' פותח פי' לדבר פשעים מבקש שבך שיבא אליו בפשיעו: ²⁰ עקש לב מי שהולך אחר דעתו ואני מאמיין בדעת אחרים ונחפה בלשונו שאיןנו מדבר כהונון יבול בראעה אחת כמו ישאם המשורר תמותת רעה רעה (תהל' ל' י' ב'): ²¹ ילד מי שיולד בסיל הוא לתונה לו אישר על מעשייו הרעים יהיה בגין התיר ולא יעמך אבי נבל על נבלות בניו: ²² לב שמח ייטיב לאדם בנהה מנ' ולא ענה מכם מזר (הושע ה' י' ג') ופירו' רפואה ותחבושת אשר משימים על מכחה לרופתה ורוח נכהה כשהיא עומדת בצעיר תיבש אפי' עצמות האדם ותרנו' עזם נרמא: ²³ שחר מחק יכח הרשע אבל הצידיק לא יקחנו ואם' מחק כי במקום מוסתר מביאו האדם: ²⁴ את פni הטע' כמו לפני. והטע' לפני מבין יש חכמה כי בכל מקום שהוא יקרא ולמד חכמה אבל עני [בסיל] הוא בקצת הארץ ללכת שם לקרוא: ²⁵ בעם לאביו הוא בן בסיל. וממר טעמו ומרירות כי הוא מפעלי הכלבל בשקל מכם שהוא מן חוכמו על השה (שמות י' ב' ד') ומשפטו ממරר מכסס: ²⁶ גם ענוש לצידיק לא טוב בדיןינו אינו טוב והעונש הוא שיאמרו חיב אתה ולא טוב ג' להכotta נדיבים על יושר שיש להם במשפטם ובדין: ²⁷ חזוך הטע' כל מי שהוא יודע דעת חזך אמריו שלא ידבר יותר וכל איש התבונה הוא יקר רוח: ²⁸ גם הטע' הראה שבהתיקקה כי גם אויל שהוא מהריש חכם יחשב. אוטם שפתיו סוגר שפתיו מדבר ג' בנו נחשב והוא מנ' יאטם אונו (תהל' נ' ח' ח):

יז. ¹ לתאהו הטע' בעבור תאוה שיש לנבוע ללמד חכמה יבקש להוויתו נפרד וישב במקום אחד ובכל תוכנה יתגלו הנבען ללמד: ² לא רק הנסיל לא יחפי בתבונה כי אם בחתגולות לבו וכיסילתו לאחררים: ³ בבא רשות לעולם בא גם בו עמו והטע' שהוא מובה האנשים ועם איש קלון תבואה חרפה בעולם שהוא מאהרי אנשי העולם:

* מים הטע' כמים עמוקים וכין וקנאים בן דבריו פי איש והטע'
 דברי נכבר חכם כמו היו לאנשים פלשתיים (שםו א' ר' ט'). ובנהל
 נובע בן [א' זז] מקור חכמה נובע שלא יבש לעולם: ⁵ שאח פני
 רשע בדרינו לא טוב וכן אמר תורה לא חכמו פנים במשפט (דבר'
 א' י"ז): ⁶ שפתוי... יבוואו ברייב לרב. ופיו⁷ למלholומות יקרה שמניד
 לאדם בסכלותו שיכוחו בדריבו הרעים והוא מנ' והלהמה סיירה (שופט'
 ה' ב"ז): ⁸ פ' בסיל מהתחה לו שידבר דבר שהוא מתחה לו ושפטיו
 בדריבו הרעים הם מוקש נפשו: ⁹ דבריו נרנן מלשין מנ' ותרנו
 באלהלים¹⁰ (דבר' א' כ"ז). במחלהם מלה הפוכה מן והלהמה סיירה
 (שופט' ה' ב"ז) והטע' רצויו הם מבפיו¹¹ שהורני ומתחcin האדם והם
 ירדו באדם על חדריו בטן ועוכרים כל גוף. והרבה מלאות נמצאו
 הפוכות שלמה שלמה וחגגו ממוגנותם¹² (שםו ב' ב"ב מ"ז) כמו
 ויחרנו: ¹³ גם מתרפה במלאתו שאינו זריז ממנה אח הוא לבעל
 משחית ובראש¹⁴ הספר אמר החכם על שדה העצל עברתי והנה
 עליה כלו¹⁵. קמשונים (כ"ד ל"א): ¹⁶ מנדל הטעם במנדל עוז הוא
 להנצל בו הבוטחים בו בן בשם ירוזן צדיק למלחמה או לעשות
 חפציו ונשגב שלא יקרה מקרה רע: ¹⁷ הון רך לעשר הווע קריית
 עוזו וסתם עשיר כמו ויעיר יענה עוזה (י"ח ב"ג). ובחוימה נשגבנה
 שיעלה האדם להמלט שם בן נחשב העושר בעני העשירים כאשר הוא
 עומד בחדרי משכיתו שייחסב שימלט מכל צרה: ¹⁸ לפני ועל בן
 סמך זה הפסיק אליו והטע' טרם שיבא שבר לאדם יגבה לב איש
 ולא היה ירא השם על בן בא לו השבר. ולפני כבוד הטע' טרם שיבא
 בבוד לאדם היהלו ענוה שבכבוד היה נכבר: ¹⁹ מшиб דבר
 לשואלו דבר או למדבר עמו בטרם יבין הדבר אולת היה לו
 וכליימה שיחטא ולא ידע על מה ישיב. ומלת ישמע על עניין הבינה
 כמו נז' אשר לא תשמע לשונו (דבר' כ"ח מ"ט): ²⁰ רוח... יבלכל
 כמו יסבל במו ולבלכל את שיבחך (רות ר' ט"ז) והטע' יסבל חליו
 רק כשהרהור נכאח מי ישאנה ויסבלנה כי הרוח גושא הנוף: ²¹ לב
 נבון יקנה דעת בכל יום ולמדחו ואוזן חכמים תבקש דעת לשמע:
²² מתן אדם שיתן בעת צרכו לשוחר או לכבוד לבני העולם ירחיב

⁵ ב"ז ופי. ⁶ ב"ז באלהלים. ⁷ ב' ב' בהעתקה. ⁸ ב"ז

ממוגנותיהם. ⁹ ב"ז עליין.

לו בכל עניינו ולפניהם נדולים ינחנו המותן שישב בכבוד ויעמד עליהם: ¹⁷ צדיק הטע' לדין אומ' אל הדין הדין בטענת איש אחד כי האיש הראשון כאשר יבא לדין יספר לעולם זכותו ואפי' יהיה חייב היה צדיק בעיניו בריבו ובא רעהו אחריו בן והכחישו מרביו זהה וחקרו: ¹⁸ מדיניהם ישבית הטע' מריבות רבות ישבית הנורל בין איש לאיש ובין אנשים עצומים יפריד כי אחר שנפל הנורל ישקטו ויעמדו בשלום: ¹⁹ אך זה הפסוק דבק עם הראשון לוה והטע' כי אה שהוא נפשע באחיו מממון שנפל בינויהם יותר מקרים עז שהיה נפשע ומורתה בדרניה על רבי חזקה ומדיניהם שהיו חזקים בבריה ארמן המלך שהוא חזק לשומר אותו הנורל ישכיתם וישראל שלום בינויהם. ושיפרשו בעניין אחר והטע' ראה כמה נдол כוח הנורל כי קריית עוז שהוא עמודה לחלק בין שני אחיהם והאחים מריבים וזה חילקי היא ראהיה להיות וכשנופל נורל בינויהם למי יהיה אח השואל אותה נפשע מקרים עז היה והטעם שנפלה בחלק אחיו الآخر ומדיניהם שעשו בתחלתה הם בבריה ארמן שסונר הבית לשומר המלך כן הם נסנים ומובטלים המדינם: ²⁰ מפרי פי איש הטע' ממעשו לפ' שהיה טובים או רעים. תבואה שפתיו כפול בטעם ופרש בטעם ופי' תבואה פרי וכבר פרשתי זאת המלה היטיב למעלה בפסוק אחר (ט"ז ו'): ²¹ מות וחיים נתנים ביד לשון אם ידבר טוב יהיה בטוב אם ידבר רע ימות עליו. ואוהבה מהלשן שישמר אותה מדבר רעות יאלל שבר פרייה: ²² מצא אשה במשמעות טובה והטע' המוצא אשה טובה להיות לאישה מצא טוב ומנוח כל ימייו ופק רצון הטע' ונם יוציא רצון מי"ז כי טובת האשה מביאה ליראת שמי. ואמר אדם הראשון על אשתו האשה אשר נתה עמודי היא נתנה לי מן העין ואוכל (בריא' נ' י'ב) ואם היא הייתה טובה לא עבר מצות השם וידעו כי אשה רעה מביאה האדם לכמה החטאים: ²³ תחנונים ידבר ראש וכן בן ראי לנו. ועשיר יענה עוזות והטע' מלות קשות והוא מנהנו הרע וטוב לאדם לסובלו וסתם עשיר רשע: ²⁴ איש הטע' יקנה איש רעים להתרועע עמים כי יש אוחב שנמצא ברע שהוא דבק עם אדם לטובתו יותר מאה. ומלה רעים ומלה להתרועע הוא עניין רימות וחברה;

יט. ¹ טוב ראש הולך בתומו הרاوي לכלכת מעקש שפתיו שאינו דבר כהונון והוא כסיל: ² גם איש بلا דעת נפש לא טוב. ואז

ברגילים שאינו הולך בהונן רק הוא נמהר בכל מעשיו אותו האיש נקרא חוטא: ³ אולת אדם שאין עשה דבריו באמת חסלף דרכו האלהת ולא יבוא מעשיו כראוי ואחר כן ועל י' זעף לבו ויאמר מה עשה לי השם: ⁴ הון בשיש הון לאדם יוסיפה ריעים רבים כי [ב' בז] יון ממנה לכל בני העולם וכלם יתחברו עמו ויאחובו. וREL הטע' ואם דל הוא האדם מרעהו יفرد כי איןנו רוצה האדם שילך עמו כי יבקש אליו כספו: ⁵ עד... לא ינקה מרע: ⁶ רבים יחלו כמו יבקרו ממנו' וחול פניך רבים (איוב י"א י"ט) והטע' בעבור נדיבותיו יכברוחו רבים. וכל הרע שם כלל כמו חדרו פרוזן (שופט' ה' ז') והטע' וכל רעים יש לאיש מתן במתנותיו שכולם הולכים עמו לעשות רצונו: ⁷ כל הטע' אל תחתמו אם הרע יفرد ממנה כי גם כל אחיו הרש שנאהו בראותם שאין לו מאומה. מרדף אמרים הטע' הרע מרדף אותו בamarim אשר לו המה שהוא בדים מלבו שיוביל להפרד ממנה: ⁸ קונה לב פי' קונה שכל אהוב נפשו. שומר התבונה יקוה למצא טוב: ⁹ לא נאהו לכסיל העונג שיתענג בתעונוגים. אף כי טעמו כל שכן כמו ואף כי נלק' קעילה (شمואל א' ב"ג ג') והטע' כל שכן לעבד שאיננו נאהו למשולبشرיהם: ¹⁰ י' שכל אדם הטע' שכל אדם יש להאריך אף שלא יבעום מהרה ותפארת הוא נ' י' לעבור על פשע ולא ינקם נקמתו מהרה: ¹¹ הנהם כ"ג בכפר משמש לאחר והטע' בניםם כפיר שהוא מפחד האנשים בן זעף מלך כאשר יזעף עם אנשיו ובטל על עשב שטטיב אליו בן רצונו מטיב לאנשים אם יורצה בהם ויאחבים: ¹² הות לאביו הוא בן כסיל. וREL טרי' טפה ממנו' יולוף הבית (קהל' י' י"ח). ומלה טוריד ממנו' ארמית ולך טרידין מן אנשא (דני' ד' ב"ב) ותרן' וירשות (שמות ב' י"ז) וטורודנון. והטע' וכטפה היורדת מהגשם למעלה מהבית ומגרש האיש ממקוםו בן מדיני איש רעה מנזרים האדם מביתו לחוץ שלא יוכל לסבול בעסה: ¹³ בית והון הוא נחלח אבותם נחלת אבות שיכלו להנהיל את בניםם אבל מי' ז' חבא לאיש אשה משכלה כי לא יוכלו האבות להנהיל אותן: ¹⁴ עצלה שיש לאיש מעשות תפיל תרומה על האדם. ונפש רמיה המרימה את העולם וaina רוצה לטרוד חרעב וכל זה הוא מעניין

עzellah :¹⁶ שומר מצוה היא מצות התורה שצotta השם והוא שומר נפשו שבכורה יחיה ויאירך ימים. בזזה דרכיו שצotta השם ימות בידייהם :¹⁷ מלאה הטע' מלאה ונוחן ממונו למי שחונן דלים. ונמולו הטע' ישלם לו החם על כל זה :¹⁸ יסר בנך כי יש תקווה בזה שייהה טוב. ואל המיתו הטע' יסrho מעט מעט ואל תפחד נפשך שתיסרנו מוסר אכורי ותמייתהו :¹⁹ נידל חמה הטע' אם הוא נידל חמה יהיה נושא עונש על מעשיו על יד אחרים כי אם חצילנו פעם אחת מהריבים עמו עוד תסיפ להצילנו כי לא יוסר :²⁰ שמעו שתיסרנו מוסר שתינחנו ליסרו לאחרים :²² תאות אדם ראיי להיות לעשות חסד וטוב רשות שאינו עשה חסד מאיש כוב שהוא עשיר ומ�팆ר שעושה חסד ואני עשה :²⁶ משדר אב מנ' שודר והטע' דבק בראשו עם סופו מי שהוא בן מביש ומהפир הוא משדר אביו בלשטותו ומשתיית ממונו ונורם בזה שתברחה²¹ אמו מעל אביו כי בעברו מתקוטטים זה בזה ומשילכה אביו מעל פניו :²⁷ חידל בני לשמע מוסר שאינו טוב שתבוא לשגנות מאמרי דעת בעברו : עד בלייל הרא שמעיד עדות שקר ליין משפט השם שנראה בעינו שלא יקח השם נקמה ממנו במעשו הרעים. ופי רשותם מנהוג לעולם להסתיר האון בפיים עד עת שיאמרוהו זה טע' יבלע ובמהו כבלע את הקודש (במד' ד' ב') כהסתיר אותו מעמו כמשמעותו כמו בלו י"ז לא^o חמל (איכה ב' ב') והטע' פיהם ישחית² האון שהם אומרי' והוא בטע' שני רשותם שברת (ההיל' ג' ח') והפסק הכא הוסיף לפירוש :²⁹ נכנו לצלים שפטים שישפטם על מעשיהם הרעים. ומהלומות מני' והלהמה סיסרא (שופט' ה' ב") והטע' ונם מהלומות שיבם השם נכנו לנו בסילום :

כ. לע' הטע' לע' הוא איש היין שששותה אותו להשתבר ואיש אשר הומה שכיר לשחותה היין לען לעולם וידבר מהփוכות. וכל שונה בו המתענג בו לשחותו לא יחכם לעולם ואם' הנביא זנות ויין ותירוש יקח לב (הושע ד' י"א) ובא הפסיק בקערה במו ואף כי היין בונד (חבק' ב' ח') ומשפטו איש היין :² נהם הטע' בנהם בפיר שפחו הכל מידיו בן הוא אימת מלך על בן צריך להשמר ממנו. וב"ג בכפיך

^a ב"ז שתברחה. ^b ב"ז הטע'. ^c ב"ז ולא. ^d ב"ז שתי פעמים.

משמשת לאחר במלח מהם וכמויה בדמויות שליש (תחל' פ' ו') וטעמו דמעות בשליש רק זאת משמשת לפניו. מתעבירו הטע' מתعبر עמו שמכיעסו חוטא בנפשו שיקרה לו מקרה רע. או הנפש בא הנה על לשון זכר כמו כל נפש שבעה (ברא' מ"ז כ"ה) וחוטא נפשך (חבק' ב' י') והטע' עשו חטא נפשו. ואין צורך לב"ית השירות מלת נפשו וזה טוב בעיני. מלת מתחבר מנו' ויתعبر י"י כי למענכם (דבר' ג' כ"ז): ^ט בבוד הטע' הוא לאיש ששבות מריב ולא ירב עם ^ט אדם. ובכל אויל יתגלו הטע' יתעורר בריב ויבקש אותו. מלת שבת מקור מנו' שבתה מדרבה (ישע' י"ד ד'): ^ט מחרף הטע' מוציר גנות העצל שמניה מפני חרף שלא יחרוש. ושאל בקציר שיתנו לו מהקציר ולא נמצא שריהם עליו בעבר עצלותו: ^ט מים הטע' כמים עמוקים הנסתורים למטה הארץ כן עצה בלב איש נסתרת עמוקה לדעתו ואיש התבונה ידרה אותה מקור לב האדם [ט] שידענה בחכמוו ואם ידרנה בעבר שהמשיל אותה למים עמוקים הדולמים אותם בכל הרוצה לשחות מהם: ^ט רב .. יקרא הטע' יקרא לאיש חסדו ויודיעתו. ואיש אמוניהם מי ימצא שעשו בסתר ולא יודיעו לכל: ^ט מתחלק הטע' באשר מתחלק הצדיק בתומו הריאוּת ללבת אשרי בניו אחוריו שיוועל זכות אב לבן: ^ט מלך הטע' מלך שהוא יושב על כסא דין ראוי להיות מזורה כל איש שהוא רע עניינו ולהסירו ממילוכו: ^ט מי רק מי הוא המלך שיאמר וכייתי לבני מכל רע טהרתי מהחתמי שעשיתי משפטם כראוי: ^ט אבן ואבן שני אבני ושתית איפות שאנים ישראלים. השוקל והמוריד בהם תועבת י"י נס שניהם: ^ט נס .. יתנכר הפק הבירה וכל הנמצא מוה הבניין התפעל ויתנכר אליהם (ברא' מ"ב ז') על כן יהיה פירושו נס במלליו הטובים יתנכר נער מנערתו שיאמרו בני העולם טמעשו כי לא מעשה נער: ^ט אוזן שומעת ועין רואה ארני עשה נס שניהם לשמעו ולראות בעמקי העולם על בן אמר אחורי בן ^ט אל תאהב شيئا לישן הרבה פן תורה ותהי עני ואין לך מה תאכל פכח ענייך בדורכי העולם לעמל ולטרוח ותשבעם לחם: ^ט רע הטע' ישמע דברי הקונה בחויז שיאמר רע רע במה שהוא קונה לבתו להורידו בעבר שיתנו לו בזול המוכר. ואזול לו תרגן הולך והטע'

כאשר הולך במה שקנה משבכה אותו שבול קנהו וזה טע' אז יתחלל שמחפкар בעצמו במה שקנה: ¹⁵ יש זהב ורב פנינים טוב לאדם וכלי יקר שהוא טוב מכם הוא שפט רעת: ¹⁶ לך צוּי שלם והטע' לך בגדו מהערב כי ערבות זר ובבעור שערכ נכירה לך ג' כ' חבלתו ופירשו משכנו והוא מנ' חבל תחבל (שםות כ"ב כ"ה): ¹⁷ ערבות לאיש לחם שקר שהוא ממראה ומשקר ואחר שאכלו ימלא פיהו חזץ והוא מנ' וינרס בחץ (איכה ג' ט"ז) והם אכנים קטנים והוא משל שיקח שכרו הרע על שאכלו: ¹⁸ מחשבות הטע' מחשבות באיש עצה תבון כל אחד ותתקים. ובתחבоловות פירשו עצות עשה במקומות תעשה כמו ומות בהר (דבר' ל' ב' נ'): ¹⁹ גולה הטע' עם איש שהוא גולה סוד והולך רכילה ולפotta שפתיו שמרחיב פיו לדבר גדלות לא התערב עמו פן תלמד מדותיו הרעים. ומלה פותה תרגו' ירחיב יחתה: ²⁰ מקלל... ידרען כמו יכבה והוא רמו לנשutto הנקראת נר כמו נר יי' נשות אדם (ב' כ"ז) והטע' שימוש بلا עתו. או נרו רמו למלו' הטוב. ומאות הנורה דעכו כפשתה (ישע' מ' ג' י"ז). באישון החושך שניהם מטעם אחד כמו אדמת עפר (דני' י' ב' ב'): ²¹ נחלה מבחלת מנ' ויבהל את תמרוקיה ואת מנוחיה (אסתר ב' ט') והוא עניין מהירות והטע' נחלה שהיא נמנול אותה בראשונה אם בתחלת יקח הנולן הנאה ממנה אחריתה לא תבורך שלא ישילח השם בה ברכה לנואל והעד כרם נבות הייעראים: ²² אל תאמר מאובייך אשלה רע אליו על אשר עשה לי רק קוה לי' ז' ויושע לך: ²³ תועבת זה הפסוק מפורש למלחה (ב' י'): ²⁴ מי' ז' הטע' מ' ז' ומעורו כאשר מצערדי גבר ההולך בעסקי כוננו כי אדם מה יבין דבריו אם לא ידריכחו השם: ²⁵ מוקש הטע' מוקש יבא לאדם כאשר יבעל הקדר וישאל אותו ומלה ילו' מנ' ושתו ולעו (עבד' ט' ז') וכבר כת[ו] בבחורה כרת על מי שאינו ראוי לאוכלו. ואחר נדרים הטע' והholך אחר נדרים שעשה לבקש ולהפץ אין יתיר נם זה מוקש כי טוב לאדם שישלם נדרו. ומלה ילו' מבניין הפעיל הלע כמו הרע לעם הזה (שםות ה' כ"ג) והיה ראייה בצד' היל' מד לווי' כבד העין ובא הטע' מלעיל בי' ז' בעבר מלת קודש שהוא לעשות אחת משניהם

* ב' י' אל יי'.

במנגן הכתו' בהרבה מקומות: ²⁶ מזורה הטע' מי שהוא מלך חכם מזורה הרשעים ממוקמו וממלכותו כי בוה יכון כסאו ווישב עליהם אופן עגלה להעחיתן במו עשוין לדוש החבואה: ²⁷ נר י"י נשמת אדם שבה חופש כל הדרי בטנו וידע כל אשר בלבו. ו"א שנקראה נר בעבור שמאירה פני הנוף: ²⁸ חסד ואמת הטע' נתן עזה למלך ישעה חסד ואמת כי הם יצרו אותו מכל רע וסעד בחסד אם יעשה כסאו שיימד לאורך ימים כמו שכתו' בנביא והוכן בחחד כסא (ישע' ט' ז' ה'): ²⁹ תפארת בחורים כחם והתגברות בבחורותם והדר זקנים שיבה באשר הוא באנשי אמונה: ³⁰ חבוורות ופצעם תمرוק באיש רע והטע' שביהם ייסרנו השם ומנקה^a אותו מעונתו וכן מכבות רעות שיביא עליו השם שייניעו עד הדרי בתן:

כא. *בלני הטע'* כפלני מים יטהו האיש אל אשר ייחפשו. ומורה החכם גדרות הבורא וממשלתו כי א' ע' שהוא מלך אין מעשו וחפיצו ברשותו כי אם ברשות השם: ³ עשה הטע' מי שעושה צדקה ומשפט הוא ל"י נבחר יותר מזבח: ⁴ רום שם התאר וכן רחוב לב והטע' מי שירום עינוי לנאהו ורחוב לב שיש לו גבהות הלב. נר רשותים מחשבת רשותים והוא בעניין לב חורש מחשבות און (ו' י"ח) והוא נירו لكم ניר (החשע י' י"ב) והטע' כל אלה שלשתם הם חטאთ: ⁵ מחשבת חרוץ הוא הסוחר הנאמן העושה מעשי במשפט והוא מנ' כן משפטיך (מלך' א' ב' מ') מחשבותיו החושב על עסקו יהיו לו אך למותר כי יתקימו באשר הוא חושב מה טעם למותה. ובכל זאת שהוא ממחר במרמה להעשיר יהיו מחשבותיו [ה' ז'] למחסור שלא צליכנו השם במחשבותיו ובמעשיו: ⁶ פעל הטע' אוצר שהוא מפעלה שקר ומרמה. כהבל נדף הוא שילך מהרה והועשין כן מבקשים מות: ⁷ שיד הטע' השד שיעשו יגורם והטע' יעקרם ויכרתם והמלה הזאת מנורת מנורות במנחה (מלך' א' ז' ט') והוא מפעלי הכלבל כי הדר' יש היה רואייה להודש אם היא מקבלת דגש ולהיות במשקל וסלף^b בגונדים יشدם (ו' א' ג'): ⁸ הפכפך שם התואר כמו הפוך והוא כפoil הע"ז והל"מד על משקל סחרחר. ובבעור הו"ז שהוא במלת זר מורה^c הכתיב כי תחסר מלה מן הפסוק וכן הפירוש לעולם יהיה הפיך ומעות דרך

^a כ"ז מנקה.^b כ"ז ובדג.^c כ"ז מורה.

איש [רע ו] זר רק זו יהה לעולם ישר פVELO ובן ותשב חמר ושותמה (שם' ב' י"ג כ'): טוב לשבת על פנת נג למעלה מהבית במקום מנה ויסבול הרוח והרשות משבות בנית עם אשת מדיניות ובבית חבר הוא מקום שעשין שם כיישוף מנו' חבר הרים מתחם (תל' נ"ח ו'): ¹⁰ נפש רשותו תמיד לעשות רעה. לא יוחן מנו' כי חנון אני (שםות כ"ב כ"ז) וטעמו לא יrotch בעינוי וברצונו ולהיות מנו' חן טוב הוא: ¹¹ בענוש הטע' באשר עונשו הלי' וכובחו יתכם פתי מעצמו ובהשכיל לחכם אדם בדברי מוסר מכלי ענס יכח דעת וטעם זה הפסוק בטע' תחת גורה מבין (י"ז י'): ¹² משביל צדיק לבית רשות שיקrho מקרה רע. מסלף רשיים בדברו לרע והטע' שאומו ומחנבו עליהן שיבואו לפגע רע: ¹³ אוטם אוזנו הטע' משמו' זעקה ^a דל להצילו בעת צרכו נס הוא יקרה בעת צרה ולא יענה מאחרים: ¹⁴ מתן הטע' מתחנה הנוטן אדם למושל בעם בסתר יכפה אף המשיל ופירוי יבריחנו והוא מלשון רבנן ז'ל בופין את רבנו (גיטין מ"א ב'), ושחר שמבייא אדם אליו בחק יכפה חמה עזה ממנו והוא טעם כפול. יש מפרש זה הפסוק על עניין העזרה הנוטן בסתר לעני יכפה אף השם והוא בעניין וזדקה התwil טמות (י' ב'): ¹⁵ שמחה... ומתחנה תבא לפועל און שאנים עשים משפטו: ¹⁶ אדם תועה מדרך השבל כאשר מיסדים או יצא מעצמו מדרך השבל וועישה מדבר רעות שכרו היה שבקhalb רפאים ינוח והטע' עם המתים כי ימיותו בני אדם בסכלתו במעשו: ¹⁷ איש מי שאוהב השמחה והמשתה יהיה איש מחסור שלא עלה בעושר כמו שמאורש סוף הפסוק אהב יין ומן: ¹⁸ בפר לצדיק איש רשות שבא תחתיו למות כמו שעבאו המן וביתו ומשפתחו תחת מרדייו וישראל שנמלטו מהנירה. ותחת רשותים יבא בוגר למות כי הוא כופר והוא טעם כפול: ¹⁹ טוב שבת הארץ מדבר שאין שם יישוב משבות עם אשת מדיניות וכעס: ²⁰ אוצר נחמד מכסף ומזהב ומכל טוב בונה חכם כי הוא קנה בחכמו. וכסיל אדם שבא כל זה ההמון לחלקו מירשה יבלענו וייחיתנו במאכלינו ומשתו ומלבושיו: ²² עיר... עלה חכם בחכמו ותפס אותה מה שלא יוכל לעשות הגברים ווירעד עז מבטהה

ט ב"ז טיריים.

א ב"ז זעקה.

שהורד מנדליה לאرض על כן אמר זה המחבר בספרו במקומות אחרים:^a
 טובה חכמה מנבורה: ^b שומר פיו מדבר רעות: ^c זוד יהיר הטע'
 רשאי שהוא נאה לען קראו שמתלצץ מכל אדם עושה מכל אדם
 בעברת זدون: ^d תאות עצל שאינו עושה לטרח התאות הוה
 תמייתנו שימוש ברוב כי מאנו ידיו לעשות מלאכה: ^e כל
 היום... תאה לאכבל. וסתם עצל ריש בערות הכתוב בהרבה
 מקומות והעד שאט' צדיק יתן שיש לו בכל עת שיתן לא יחשוך
 ממונו לתה: ^f זבח שיביאו הרשעים תועבה לשם וכל שכן [ש]יביאו
 בזמה ^g שהוא משקר ומורמה שהיא תועבה ולא ירצה בו: ^h עד כובים
 יאבד הטע' יאבד דבריו כי כל פעם ופעם שמספר משנה אותם רק
 ואיש שומע ששמע העדרות באמת לנצח ידרבר מה שישמע בעניין
 אחר ולא ישנה עדותנו. והודיע החכם בפסקוק כי בספר דבריו שהעיר
 עד שקר הוא נבר. ויש מפרש עד כובים. יאבד על אשר העיר
 עדות שקר ואיש שומע ששמע כי בעדותו אבד לנצח ידרבר וילעג
 ממנו: ⁱ העוז מגן' העוז פניה (ו' י' ג') והוא פועל עבר מבניין הפעיל
 מפעיל הכלול והטע' הראה איש ריש העות בפניו וישראל הוא יבין
 דברכו שאינו עז פנים:

כב. נבחר שם טוב בענייני השם והאנשים יותר מעושר רב
 ונבחר נ'כ' מכסף ומזהב חן טוב. וזה שאט' החכם טוב שם ממשן
 טוב (קהל' ז' א'): ^j עשיר ורש נפשו זה ^k נפש בעושר ^l וזה בראש
 ואולי תאמר העשיר בוכתו והראש אין לו מאומה בעונו על כן אמר
 החכם שאין לו נבן לומר כי הכל בשם ובתומים וזה עושה כלם י'י
 אין לננד השם. וגורהו שנור על האדם לבא לא ייעילו חכמו ותבונתו
 לבטל הנירה על בן ראוי לאדם שיעשה טוב וייה טוב וירא שמים.
 ואמר אחרי כן ^m סום מוכן ליום מלחה (כ'א ל'א) לרכוב עליו ואין
 בכחו להציג רוכב עליו מן המלחמה רק ל'י' התשועה שבו יושע
 の人ם וביבטחונו. ובמקום אחר נאמר שקר הסום לחשועה (תהל' ל'ג
 י'ז): ⁿ ערום ראה רעה בעיר או בדרכ' והוא נסתר ממנה בערמותו
 ופתחים עברו על מקום הרעה ולא יכולו להמלט ממנה ונענשו:

^a תוספת המעתק. עיין קהילת ט' ט'ז.

ובראשונה כתוב בזמן. ^b ב' שקרים.

^c ב' שתי פעמים.

^d ב' השר. ^e כך בהעתקה.

⁴ עקב טumo בעבר וכמו והוא עקב שוחר (ישע' ה' כ"ג) והטע' בעבור העונה שיש לאיש תהיה אליו יראת י"י -ibir עונה יהיה לו>User וכבוד וחינוך כי לכל זה מביאה אותה העונה: ⁵ צנים פירשו קוצים וכפירים וטעמו מלת חיים כי זאת המלה תחלה לעניינים רבים. והטע' שאין דרך העקש ⁶ ישר והאיש שירצה לשמר נפשו מרע ירחק מהם מהקוצים והפחמים והוא רמו לאדם שילך בדרכו: ⁶ חנוך מנו ויחנכו את הבית (מלכ' א' ח' סג') והטע' הרגילו והדריכו לנער על פי שיכל לסבול התוכחת מעט יום יום נם כי יזקין בשיהיה ז肯 לא יסור ממנה מהדרך הטובה שתלמדהו: ⁷ עשיר זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו והטע' איש עשר ימשל באנשים ראשים ברוב עשרו. ועבד הוא הלווה לאיש מלאה אליו והוא העשיר המשימו עבד בעבור הלאתו. על בן הוא העשיר כמו ⁸ זורע... יקוצר און על מעשיו הרעים והטעם [א' 14] שמעט ממוני וועשרו: ⁹ טוב הטע' איש טוב עין שישים עינו על האבונים והדלים ללחם עליהם הוא יברך ומאת השם ומאת כל האדם: ¹⁰ גרש הטע' גרש איש לע' מקרבך ויצא מדורן ממך כי הוא מביא תמיד דברי רכילות להריב האנשים זה עם זה ואו ישבות דין שלא ירכיב זה עם זה ושלא יתרפו להו והטע' וקלון ומלה מדורן ומלה דין מנו' מריבה. ויש מפרש דין שלא יצטרבו לבא לדין אל השופט: ¹¹ אהוב טהור לב שאוהב האנשים בנאמנות ובטהרה לב ואומר בשפטיו דברים טובים שחן חן בעיני כל אדם בעבור מדותיו הטובות יהיה רעה המליך שיקחו לע' ללכת עמו כמו חושי הארץ שהיה נאמן והיה רעה דור המלך: ¹² עינוי י"ז נצרו אנשי דעת שעשין כל דבריהם בדעת ובוישר ישמרו אותן עיני החם מכל רע. ויסלף הק'ב'ה' דברי בוגנד והטע' שישים לאין ולא יצלח בהן וזה הטע' בטע' ובקוטיט את עצץ יהודה (ירט' י"ט ז') ומלה ייסלף טumo ווועות ובומו ייסלף דברי צדיקם (שםות ב"ג ח'): ¹³ אמר הפסוק הזה מספר גנות העצל שיבקש עלילות שלא יעמול יותר: ¹⁴ שוחה כשותה עמוקה שם יפול אדם שם ימות בן פי נשים זרות והם זונות המפתחות האנשים בפיהם לזנות עמן. זעום י"ז שועם אותו השם הוא יפול שם בפי חזונת שהוא מפותה מפיהם:

¹⁶ עושק הטע' מי שעשך הרל נומו לרבותו עשרו או יהיה נתן לעשיר אהבו בדבריו ממן הדר אך למחסור יהיה לו שנית השם מחסרו בעישרו: ¹⁷ הטע אוזנן עתה משלים החכם אחד מחלקי הספר הזה שם חמשה ואם, לנדר המשכיל הטע אוזנן כל ימיך ושם עדר הנה: ¹⁸ כי נעים תהיה בעני אנשי העולם כי חשמרים אלה המשלים בבטן יוכנו ייחדו ועל שפתיך שתדרם היטיב על פה: ¹⁹ להיות הטע' ועוד יועלו לך אלה המשלים להיות ביי' מבתך על כן הודעתיך אף אתה כאשר הודיעי אנשים רבים אותם ורבר עם המשכיל על דרך משל: ²⁰ הלא כתבתך לך דברים שלישים והטע' ונכבדים מגן' ושלישים על כלו (שמות י"ד ז') שהם נאמרים במעוצות וודעת: ²¹ להודיעך גם יועלו לך אלה המשלים להודיעך קשת אמריו אמרת והטע' כי באלה המשלים תבין אמריו [אמת] ולהшиб אמריו [ס] אמת לשובך כתבת[ח]ים: ²² אל תנוזל דל כי דל הוא ודי לו בענייתו ואל תדבא עני בשער במקום שיש לך אהובים ותוכל לזכותו והוא בטע' שאם איוב אראה בשער עוזרתי (איוב ל' א ב"א): ²³ כי י"ז ריב ריבם מהענים והדרלים. וקבע כמו וימל וכמוهو הקיבע אדם אליהם (מלא' ג' ח'). ומלה קובעיהם כמו וטומו גוזלים. והטע' שיגול השם נשען לגוזלים אותם והטע' שימות: ²⁴ אל תתרע מגן' איש רעים להתרועע (י"ח ב"ד) והטע' לא תהיה לך רעות עליהם ותברה. ומלה את ואתה כמו עם וכמוהוא רביכם: ²⁵ פן תאלף פן תלמוד והוא תרגמו. ארחותוי תהיה בעל אף ובעל חמה ותאמר דבר בחמה שתתקח מוקש לנפשה:

²⁶ אל תהי בתוקעי הטע' כאשר תראה אנשים שיתקע[ו] כפם בערכות אל תהי אתם עמם ורבר המשל עם המשכיל. וככה אל תהי בעורבים משאות ופירוש הלוואות והוא כפול בטע' והוא מנ' כי תשא ברעך משאת מאומה (דבר' כ"ד י'): ²⁷ אם הטע' כי אין לך לשלם הערכות בעברך אחר למה יקח לך משכבר מתחתי אם לא ימצא דבר אחר בביתך: ²⁸ אל חסן נבול עולם בנחלת הארץ אשר עשו אבותיך שעברו הנובל בחורה כתו' אדור מסיג נבול רעהו (דבר' ב"ז י"ז): ²⁹ חזית אם תראה איש שהוא [טהיר] במלאתו לפני מלכים יתיצב בעברך שהוא זרי ומחר יקחחו למלאכתו ולעצתו: כב. ¹ כי תשא ללחם מנ' לחם ומפי' לאכל. בין תבין לאכל. בין

תבין לא יכול את אשר לפניו, ולא תשא עיניך במאכל המושל^๒; וישמת שבין כמו צנים ופירו^๓, אם תחתהו לאכל כמותו טוב לך שתשים סבי בלווד זהה טע^๔, אם בעל נפש אתה. וטע^๕, בלעד בליך והוא מנו^๖, ושתו ולעו (עובד' ט"ז): ^๗ אל תחתו למטעמו מהמלך כי הוא להם כובדים והטוע^๘, שלא תוכל להניע למאכליו. ומלהת כובדים מנו^๙, לא יכובדו מימיו (ישע^๑, נ"ח י"א). והכל עניין הפסקה והכרתה: ^{๑๐} אל תינע להעשיר יותר מדאי כי העושר לא הוא בינהה האדם כי אם בקהל השם. מבינתק חדל שתחשב כי בבינתק עליה אל עשר כי אין בבינתק העשור כי אם בכוח השם כתוב בתורה כי הוא הנוטן לך כוח^{๑๑} לעשות חיל (דבר' ח י"ח): ^{๑๒} התעיף עניין הטעם התAIR עניין בו והטוע^{๑๓}, לא יעשה לך חמדת^{๑๔} ממון רק שתוכל לחווות בו כי חיים תורה אותו בידך ולמהר יאבר בעניינים רבים. ומלהת תעוף מנו^{๑๕} תעופה בבקר תהיה (איוב י"א י"ז): ^{๑๖} אל... רע עין הוא הנוטן בעין רעה לא יכול משלו לאחרים. ואל תחתו למטעמו איי אפי^{๑๗}, יתן לך מטעמים הרבה כי לא תשבע מטעמו בעבור שנוטן ארם בעין רעה: ^{๑๘} כי כמו שער בנפשו האיש רע עין המأكلים שיأكلם בפילה והוא מנו^{๑๙} מאה שערים (ברא' ב"ז י"ב) בן הוא בטבע בלבד כי אבל ושתה יאמר לך ולבו בלב עטך: ^{๒๐} פתך השם שנית לך לא יכול תקיאנה הטוע^{๒๑} ולא תחנה ממנה. ושות דבריך הנעים שבדרכו בדרכיך כי רע עין אין ראוי לכבד אותו: ^{๒๒} אתה בשבט חכנו ותיסרנו ונפשו משאול חציל כי במורר שיהיה לו ישמר הוא נפשו אחרי בן מות: ^{๒๓} אל יקנא לך בחטאיהם שתתאהו לעשות במעשיהם כי אם ביראת יי' תחתאה להיות לך כל היום: ^{๒๔} כי אם יש לך ריראת יי' יהיה לך אחרית טוב: ^{๒๕} שמע... ואשר. הא לא לפ' במקום י"ז כמו א"ל^{๒๖} מאשריך מתחעים (ישע^๑, נ"ב) וטומו וישראל בדרך ישר לך לעשות כל טוב: [ט ๑๔]
אל הטוע^{๒๗} אל תה כי חברת סובאי יין והוא מנו^{๒๘} סבאך מחול ביטים (ישע^๑, כ"ב) וטע^{๒๙} בשותי יין השוכרים ששוחטים הרבה לשוכרות. בזולליبشر האכליםبشر הרבה לתאהו כי אלה הם כמו אפיקורוסין שאין מחשבין הבורא וממצוחיו והוא מנו^{๓๐} זוללי^{๓๑} וסובא (דבר' כ"א ב'): ^{๓๒} כי נתן טעם למה לא ישתח ולא יאכלبشر כמוהם כי סובא זוללי^{๓๓}

^a כ"ז עשר וכוח. ^b כ"ז חמדה.

^c כ"ז י"ז.

^d כ"ז זוללי.

^e כ"ז זוללי וסובא.

בעבור שששותה הרבה ואוכל יורש^e המען יבא לידי עני. וקרעים חלביש נומה כאשר רודף הארים אחריה ויישן כי בעבורה יתנצל וילבש מלבושים שייהיו בהם קרעים: ²⁵ אמת קנה המען התעסק לדבר האמת ואל חמכור שלא תנחנו רגע אחד וקנה נ"ב חכמה ומוסר ובינה: ²⁶ תנה בני על החכם מדבר עם עצמו כאב עם בנו והמען תנה בני לבר אליו עתה החכם ומשל^f אלה ועיניך דרכיו תצורךנה שתשתמור מן הוננות לשם וימות בן הנכירה מימותה: ²⁸ אף היא הזונה כפי שתוכל לחטף האנשים היא תארוב לזנות עמהן ומלהח חתך בת"ז שוה כמו בט"ת וכמו זה יחתוףומי ישיבנו (איוב ט' י"ב). ובוגדים^g באדם תוסיפ^h בונוניה כי היא תשים אותם לשוב בוגדים באמוריה החלקים: ²⁹ למי זה הפסיק רק עם הפסיק הבא אחריו והמען למי תהיינה כל הרעות שמניד הכתו רק למאחרים על היין. אבוי פי' עניות מנו' אבון. שיח שלליגים ממנה: חכלילות אדרמיות. ולאנשים הבאים לחקר כמה יוכלו לשחות. וטע' מסך כמו יונן: ³⁰ אל תרא יונן עם המשביל מדבר והמען אל תחמוד אותו כי יתאזר שיהיה טוב ויפה שנית היין בכוס עינו מראותו והמען שיהיה לו מראית טוב בנים: ³² אהריתו שישראל כנחש ישכח. יפריש תרגומו [של] מלמד הבקר (שופט ג' ל"א) פרשא דתורה פוניירⁱ בלו', ומזה יפרשו פרשים בעבור המכמים בהמתם במילוד שימושי ברגליהם והמען ר"ל כי יכהו היין וכיאב אלו: ³³ עיניך והמען עוד יעשה לך רעה אם תשתחוו כי מיד יראו עניות נשים זרות: ³⁴ והיות בשוכב בלבם שיש לו כובד ראש מתנועת הספינה אשר מתנועת מכובד הימים ונום הייתה בשוכב בראש חבל מקום שהנתנווע הרבה הספינה. ומלהח חבל שם לרוב החובל (יונה א' ו') בשקל אמר נבן השוכב בראש הספינה: ³⁵ הכוני כל חלית מדבר על לשון השוכן הלמוני כל ידעתני כי מרוב השכורות לא ידע מי יכנו:

כד. ¹ אל תקנא באנשים העושם רעה: ² כי שוד יהנה פיר' יחשוב וכמוهو לב צדיק יהנה לענות (ט"ז כ"ח): ³ בחכמה אבל בחכמה שם לבר כי בחכמה יבנה בית וירוח האדם בה ובתבוננה יתכוון הבית: ⁴ ובduration שיהיה לאדם חדרים יملאו כל הון יקר

^e Puregier.^f ב"ז אורש, וboneh.^g ב"ז אורש.

ונעים: ⁵ גבר שהוא חכם נמצא בעז והטע' שיש לו עז בכל אשר הוא עושה ובמקום אחר נאמר על החכמה החכמה חזו לחכם מעשיה שליטים אשר היו בעיר (קהלת ז, י"ט). ואיש דעת ברעתו מאמת כח בכל עניינו כי הדעת חספיק אליו בכל אשר הוא עושה: ⁶ כי בחשובות מחשבות וכמויהם מחשבות ^a ביצה תכון [ובבחבולות עשה מלחמה] (ב', י"ח) ותשועה תבא לאדם ברב יויעץ: ⁷ ראמות הטע' כמו דבר רם שלא יכול האדם להגע אליו בן החכמה לאויל שלא יכול באלותו ללמד אותם ולהשיןם. בשער לא יפתח פיהו הטע' שהחכמים מדברים דברי תורה בשער הוא לא יפתח פיו לדבר עליהם ויש לו בשת: ⁸ מחשב להרעד לאחרים לו בעל מזומות יקראו בעבור כל מהשכתיו ^b להרעד: ⁹ זמת טעםכו כמו מהשבת והטע' מהשבת אולת חמאת נחשבת והראוי להיות לאדם תועבה שימאים אותו הוא הלאן. ות"יו ותועבת במקום ה"א בת"יו ושבת לנשיא (יחו' מ"ז י"ז) או בא הל"מד שלא במנגן על הס�יכות כל"מ מוחמד לכיספם (הושע ט, ו): ¹⁰ התרפיה דבק עם הפסוק הבא אחוריו והטע' אם התרפיה מהצל ל��וחים למות ביום צרתם ומטרים להרגן אם החשך להצילים כן ביום צראה צר בחכה שלא תמצא מי יערכ. ומלה צר כמו צר לי המקום (ישע' ט"ט ב') והטע' יהלש ויצר. ומלה בחכה בא שלם בכ"ף ה"א כמו ולא יענובה (ירט' ז, כ"ז): ¹² כי תאמיר בלבד נמצא טענת שקר לשואלים אותנו למה לא הצלנו אותם כי נאמר לא ידענו זה העניין איך היה הלא תוכן לבות האדם הוא ידע לב האדם והוא יבין אם הייתה ידוע הדבר. ונוצר נפשך הוא השם והטע' כפול: ¹³ אcolon זה הפטוק דבק עם שלמטה והטע' כמו הדבש שהוא טוב לאכול ומתוק בן תדע שהחכמה היא טובה ומתוקה לך אם מצאת החכמה היטב שתדרעה ויש אחריות לך ותקוטך לא תברת והטע' כי היא מביאה אותך שתעשה אחריות טובה: ¹⁵ אל תארוב עתה מיסר הרשות והטע' אתה רשע אל תארוב לנווה צדיק להשיותו. תשדר מני' שודר. רבציו הרובץ שם והוא כפול בטע'. והטע' שאם תחשוב להשחתת לא תוכל ¹⁶ כי הצדיק הרבה פעמים יפו' וקס בזוכתו כי מכם יצילנו השם. ומלה שבע הוא כלל חשבן נдол כמו שבע ביום הלתיך (תחל' ק"ט

^a כ"ז בחבולות.   ^b כ"ז פין.   ^c כ"ז מחשבות.

(ק"ס) וכן רביהם. ורשותם יכשלו בראעה תחת שאין להם זכות שיזוכלו לסלול אותה וכמוهو תמורה רשות רעה (תחל' ל"ד ב"ב): ¹⁷ בנפל אויבך אל תשמה הטע' שירד במעלתו או קrho מקרה רע.¹⁸ ובכשל חסר' ה"א מקור ה' הנפער וטעמו ובחשלו וכמוهو [בעטף עולל (איכה ב' י"א)] והוא כפolid בטע': ¹⁹ פן יראה י"ז שתשמה והшиб מעלה אויבךapo ויביאו עליך וטע' וזה בעבור שתחשב כי גורות תבנה על מהשבותיך על אויבך רק ראו לך שתירא מאת השם פן יקרה לך כמוهو: ²⁰ אל כמו אל [א' 15] תתרנה מנו' תתחרחה²¹ את הסופים (ירמ' י"ב ה') והטע' להוציאים על פשעם. וככה אל תקנא ברשותם בעבור שעובדים אורחות השם והוא כפolid בטע'. והטע' כי הוא יקה נקמתו מכם ועל כן אמר בפסק הבא אחוריו ²² כי לא יהיה אחרית טוביה לרע על מעשיו הרעים. ויש מפרש אל תחרח במו תחרח ובטע' שלא תחבר עמם לעשות במעשייהם: ²³ יראו את י"ז בני מלך שלא תבעור מצותם ומאמורם. עם אנשים שונים המכרים את פי השם מכל עם (אסתר ג' ח') והטע' עם אנשים שונים מנוג' ודתיים שונות אל תחרח פן תלמוד ממעשייהם: ²⁴ כי פחאמ יקום אידם מהשם ומהמלך יותר אף בהם ומפיד שניהם מי יודע שיוכל אדם להגצל מהם: ²⁵ גם אלה איןנו נכון לחכמים לעשוות. הכרת פנים במשפט כל טוב לעשוות והتورה אמרה לא תכירו פנים במשפט (דבר' א' י"ז). ²⁶ וועבר על לאו אומר לרשותך בדין צדיק אתה להכיר פניהם אהוביכו במשפט והטע' כי זולת שיעבר על מצות השם הדבר קשה אליו כי יקובו עמיים יזעמווה לא מים בעבור שינוי ממונם בלא משפט: ²⁷ ולמוכחים העושים משפט יש יהו נעם וטוב ועליהם תנא ברכבת טוב הפק יקובו עמיים: ²⁸ ועוד טוב תהיה עליהם כי בשפטים ישקו אותו לחבה ולאhabה שמשיב בדברים נכוחים וישפטם משפט ישר: ²⁹ ההן בחוץ מלאכתך מננות וכרכמים. ועתדה בשדה מנו' ועתודותיהם (ישע' י' י"ג) והוא עניין חזוק והטע' שתקנה שדה חזק מלאכתך שם בשדה שתחרחש אותו ותורעהו. אחר ובניתה הטע' אחר שתבנה ביחס אמרתי לך שתעשה כן שתכין בחוץ מלאכתך. ³⁰ כי מלאכת החוץ לתקן הגנות והכרמים תחלה ואחר כן תבנה

¹⁷ בב"ז עוד מלה חפה. ¹⁸ ב"ז מקום. ¹⁹ ב"ז מתחרחה.

ביתך ממה שציריך אליו :²⁹ אל תהי עד חنم פיריושו עד שקר והטע,
שאמר דבר חنم שלא ראה אותו. והפתheit מתנו³⁰ פחותה אותה הפעם
(ויקרא ב', ו') והח' רק תחת ח'ם בשקל והסבות והטע', ואל תחתכחו
ותשברחו בעדות דבריו שפטיך השקרים :³¹ אל תאמיר ואם הרע לך
אל תאמיר כאשר עשה לי[גנו] :³² על טעם עתה מספר גנות העצל
שנשחת שדרהו בעצלותו :³³ קמשונים וחולמים פיר' קוזים. ונדר אבנינו
נהרסה³⁴ הנדר העשויים סביבות השדרות :³⁵ ואחוזה אנסי אישת אל
לבך והכרתי כי בעצלות העצל נשחת השדרה ומיד שראיתי ללחתי
מוסר שלא אהיה עצל במלאת כי והזהרתי ואמרתי לנכח האדם מעת
שנות מעט תנומות היה עושה ולא היה עצל :³⁶ ואם בא כמתהלך
רישך ומחסורך אליך תצא אתה לקרהתו ותהי לו כאיש מן ותנצה
אותם וופסוק מדבר דרך משל :

כה. ¹ גם זה הספר היה ספר בפני עצמו והאנשים שהיו בימים
ההם היו חפצים ללמידה חכמה ומיצאו אלה המשלים ושמו אותם עם
 אלה המשלים הנזכרים להיות ספר אחד בעבר כי היו קרובים בעניין
 והיו מטעם אחד וראש הספר היה² כבוד אלהים הסתר דבר. ומלהת
 גם הספר אמרו. והטע, כבוד אלהים הוא להסתיר דבר שלא
 יחקור אדם ויחפש מאר בכבודו כי לא יוכל אדם לדעת אותו ולחקrho
 כי אולי ישנה בדברי שבחו וחקר כבudo וכבudo הרב ירוע הוא בכללו.
 רק כבוד מלכים הוא לחקור שלכם וכבudos ועל כן שכח אותם
 בפסוק הבא :³ שמיים והטע, כמו השמיים⁴ שהוא לרים ועומד גובה
 מאר ולא יוכל אדם לדעת נבחו וארץ לעומק ולא יוכל אדם לדעת
 כן לב מלכים אין חקר שלא יוכל אדם לדעת ולהחקור שלכם ודעתם :
⁴ הנה כמו הסיר מתנו הוו. והונו מלבד דבריו שקר (ישע' נ"ט י"ג) והכל
 עניין הספרה. והטע, כמו הספר סינים מכסף הזרוף ויצא לצורף הכליז
 ברצונו טוב כן כאשר יסיר המלך הרשות מלכנתו ויכונן בחסד בסאו
 כמו שאם⁵ מורה רשות מלך חbm (ב' ב'ז) :⁶ אל תתחדר לפני
 מלך שתבקש הדור מעצמך ובמקום גודלים אל תעמוד בלא
 רשותם :⁷ כי טוב שייאמרו הם אלק' עליה הנה ושב עמנוא מהשפילך
 לפני נדריב אשר ראו עיניך ויראו עיניך השפלתך :⁸ אל תצא מזהיר

^a ב"ז נדר אבנינו ונחרסה. ^b עיין שפט יתר ט"ז. ^c ב' ז והשימים.

האדם שלא יצא מהריה להריב והטען קודם שתגא למריבה הבט מה תצא באחריותה ועל זה פן מה תעשה באחריותה בהכלים אוחך רען. וכן נאמר במקומות אחר טוב אחרית דבר מראישתו (קהל' ז' ח') : "ריבך הטען ריבך ריב עם רען והניא מריבה אחרת ואם תRib עם רען תRib עם דברי מוסר זהה טעם וסוד אחר אל תנל והטען וסוד אמר אליך אדם אחר ממנו אל תנל שתאמור זה אמר לי פלוני אליו ממק' :¹⁰ פן יחסוך מני' חסר הוא (ויקרא כ' י"ז) והטען פן יובה אותן שומע שלא תודיע להסתיר סוד שנלה לך חברך ודבוחך שאמרות מהאיש الآخر לא תוכל לשוב שתאמור לא אמרתי כן. ועל זה אמר כי תבוח זחב והטען כתבוח זחב במשכיות [כסף] מני' בחדרי משכיתו (יחז' ח' י"ב) בן הוא דבר שהוא דבר על אפנינו במריבה ולא לננות סוד אחר וטמעו¹¹ מני' אופן והטען דבר הדברו בראשו בסבבבו. ו"א כי הא"לך נוסף וטעמו על פניו ועל עניינו :¹² נזם זחב הטען בנים זחב וחלי כתם שהוא דבר נאה ונחמד לעדות אותו בן נחמד¹³ ונאה באשר מוכיחה חכם על אוזן שומעת המקבל[ת] תוכחה :¹⁴ מצנת שלג טעמו בקרירות לפי עניינו שישיב נפש האדם היבשה מפני החום בן ציר נאמן משיב את הנפש :¹⁵ נשיאים פי עננים וכמו זה מעלה נשיאים מקצה הארץ (תהל' ק' ל' ז') והטעם כמו נשיאים ורוח שנראה שניתנו נשם לעולם ואין שלא יתנו נשם בן איש מחהלל במתת שקר שאומר שיתן ולא יתן :¹⁶ בארך .. יפתחה מני' כי יפתח איש בתולה (שםות כ"ב ט' ז') והטען בארך אפיקים שיש לאדם שלא יכuous מהריה יפתחה [ב' 15] הקוץ בדבורי הנעים שודבר אליו. ולשון רכה שיש לאדם תשבר גרם فهو משל כי בדבר רך ישבר דבר קשה :¹⁷ דבש מצאת זה הפסיק דבר בבא אחריו. אכול דיך ולא תأكل ממנו יותר מראוי :¹⁸ הוקר מני' יקר והטען הוקר רגליך משם ולא תלך כל היום פן ישבע ממך ושנאך :¹⁹ מפיין הוא בלי שובריין בו ונקרא מפיין בעבור שמאין דבר. והטען כמו מפיין וחרב וחץ שנונן שהם כל משיחית להשחית בן איש עונה ברעהו עד שקר עד שהורג אותו :²⁰ שנ רועה על משקל טוביה והוא מני' רועה התרעה הארץ (ישע' ב' ז'). והטען כמו שנ רועה והטען שכורה. ובעת שאדם אוכל שיישען

¹⁰ בב"ז עוד על פניו ועל עניינו. ¹¹ ב"ז נאמר.

עליה ותשרר כן מבטח מאיש בוגד ביום צרה. ומלה מועדת מנו²⁰ מעדו קרטולי (תהל' י"ח ל"ז) וש"ך ה"ז חחת ח"למ: ²¹ מעודה מנו²² עדי והטע, כמו הלובש בגנד nisi ביום קרה שישחת הבגד והלבוש אין²³ לו הנהה הוא מדרמה כמו חמץ המשיכים על נתר ומשיחת אותו ומperfro וכן ושר בשירים על לב רע שאין לו מהם רק נאוב וגער בשומו אותם: ²⁴ כי נחלים... חותה. מנו²⁵ היחתה איש אש בחיקו (ו' ב"ז) והטע נחלים אתה [חותה] על ראשו שיבוש ויתנחם מאשר עשה לך. ווי' ישלים לך כאשר נתת לו שכרכ⁶ או על שסבלת אותו ולא נקמת ממנה: ²⁶ רוח הטע כrhoח צפון שיחולל הנשים שלא ירד בן פנים נזעים תחוללו לשון סתר. והטע, כאשר המלשן מביא רכילות לאדם והאדם מראה לו פנים נזעים לא יביא אליו עוד רכילות כי בזה יוסר: ²⁷ מים קרמים מנו⁷ קר וחם (ברא' ח' ב"ב): מעין נרפס מנו⁸ ברגילים תרפשן (יחו' ל"ד י"ח) והכל עניין מרמס והטע, כמו מעין נרפס ומקור שהוא מושחת וראי להיות קשה בעיני האדם השותים טמן⁹ כן ראי להיות רע בעיני האדם כאשר צדיק מט לפניו רשות: ²⁸ אכול הטע, כמו אכול דבש הרבות שאיננו טוב בן חקר כבודם מהרשעים איינו טוב. והטע, שיספר אדם בעשרם ובנדולתם: עיר בעיר¹⁰ פרוצה שאין לה חומה ואין לה כוח לעמוד בפני אויב שלא יתפנסה בן איש אשר אין לו מעזר לרוחו שאיננו יכול לעמוד בפני כל דבר לסובל:

כו. ² בצפור העומד לנור מהרה ממקומו וכן בעוף לעוף כן קללה חنم תבא מהרה למי שקלל חنم חברו: ⁴ אל תעת בסיל באולתו⁵ ברבבי העולם: ⁶ ענה בסיל באולתו ברבבי חכמה: ⁶ מקצת רגליים מנו⁷ קצות עמים⁸ (חבק' ב' י') והטע, מי שמקצת רגליים ומשיכם אחר ללבת למלאכתו ושולח דברים ביד בסיל חמס הוא שותה: ⁷ דליו מנו⁹ דל והטע, דליו שוקים מפשח בן משל בפי כסילים דל שאינם מבינים אותו: ⁸ בצרורaben במרגנמה בגין טוב מנו¹⁰ ארגמן בן נותן לבסיל בכבוד: ⁹ חוח כמו שעלה ביד שכור ולא ירגיש בו האדם מפני השכורות בן משל בפי כסילים שלא ירגיש בו הכסיל ולא יאמין בו: ¹⁰ רב מחולל הטע, נдол שבעם מחולל כל

^a ב"י אל. ^b ב"י שכר לו. ^c ב"י עיר בעיר. ^d ב"י באולתו.

וזודה בכל והוא מנו' חיל. ושובר כסילים שישים לעבודתו ושוכר נ"ב העוברים בשוה שאונם רצים לטרוח: הדלה.. צירה חרנו' לשתי יהותיו (שמות כ"ז י"ט) לחירין צירוהי.¹⁴ והטע' שאנשי הבית פותחין ביהם ועדין העzel שוכב:¹⁵ חכם עצל בעיניו שלא יאמין למכבים אותו משבעהubishi טעם שם יועצים המלך כמו שבעה רואין פנ' המלך (אסתר א' י"ד):¹⁶ מחזיק באזני לב הטע' מהזיק בו להכיעטו חنم בן עובר מתעביר והכל עניין כעס:¹⁷ במתלהלה פי' כמשגע והוא מנו' ותלה^a ארץ מצרים (ברא' מ"ז י"ג):¹⁸ פחים כמו ופעל בפחד (ישע' מ"ד י"ב) והם נחלים מכבים העושם הנחפים לעשות מלאכת כל' ברזל. ועצים לאש ועצים עומדים לאש וכן בן איש מדנים עומד לחרחר ריב והטע' להדלק אותו ולהעברו. והחרון הוא מתולחת האש ועל בן זה המתולח:¹⁹ דברי נרנן במתלהמים פיהשו מלשין. במתלהמים הפוך והוא מנו' הולם פעם (ישע' מ"א ז') שהם מכבים ומשברים אדם ובשומו אדם אותם שהלשינו אותו יניעו^b אליו עד חדרי בטן והטע' שימושיהם כל נפו מיאן:²⁰ בסוף סיגנים פר'שׁ ז"ל בסוף סיגנים המודבקים על החרש שצורפין אותו בו והוא מאיר כאלו הוא כסף ואין בו חועלן בן הם שפתים دولקים הרודפים אחר הבריות להנוטם בחקלקנות ודברים אחד בפה ואחד לב ולב רע שנראים כאוהבין והם אויבים בלבם. ומלה دولקים מנו' כי דלקת אחרי (ברא' ל"א ל"ז):²¹ בשפתיו ינבר שונא טumo כמו יתנבר הפכ' הבירא והטע' ינבר שאינו נראה שהיה שונא בדבריו הרבים על בן הוהיר החכם²² כי יחנן קולו השונא וידבר לך טובות אל תאמן בו כי שבע תועבות לבבו. ומלה שבע מלת כל שבע ביום הלתיך (תהל' ק"ט ק"ס):²³ תכסה שנאה לב הרשע בעבר משאון שיבא עליו ובעבר שתגלה רעתו בקהל:²⁴ ברא' שחת. זה הפסיק משל מי שיעשה רעה אליו חשוב. ונולל מנו' ונלו את האבן (ברא' ב"ט נ'):²⁵ לשון.. דבריו תאר כמו את דכא ושפלו רוח (ישע' נ"ז ט"ז) והי' אור תחת ה'א והוא י' נספה. מי שהוא דכא ושפלו רוח ישנא איש שקריםומי שיש לו פה חלק יעשה מדחה לאדם בדבריו השקרים:

^a בכב' עוד מלת את.   ^b בכב' עוד מלת ולהב.   ^c בב' יניע.

בז. ¹ אל תחלל במעשה בעבור יום מחר שתאמור [א] 16]
 למחר אעשה זה כי לא תדע מה ילד יום אם תוכל לעשותו:
² הילך זר בכל מעשיך תרצה שאחרים יהללו ולא פיך. ונבריו ואל
 שפתיך כפול בטע: ³ כבד הטע כבד יש לאבן לנשוא ונintel יש לחול
 לנשלו וכעס אויל כבד משניות נשוא: ⁴ אכזריות חמלה ושתף
 אף הם רעים וקשיים ומתי יעד לפני קנאה שהיא קשה מכלם ואם
 לכלם: ⁵ טוביה חוכחה מגלה שיזוכיה אדם חבריו בגלו יותר מהאהבה
 מסתרת שיזוכינו בסתר כי יותר יזכור לו התוכחה: ⁶ נאמנים
 הטע, אם יפצע לך אהובך להזוכיה אתה כי השונא אותך לא יעשה
 פצעים רק נשיקות נעתרות בעבור שיזבל לרמות אותך ולא תשמור
 ממנו. ומלהת נעתרות מנו העתרות על דבריכם (יחוץ ל"ה י"נ)
 שהוא עניין חוק ופירוי על האמת חוקות: ⁷ נפש שבעה זה הפסוק
 דבק עם הפסוק הבא. תבוז מנו על הרי אכוסנו (ישע' י"ד ב"ה)
 והוא עניין מרמס והטע, נפש שבעה חרומות הנופת שהוא דבר מתוק
 ומשליך אותו ונפש רעהה כל דבר מר הוא מתוק אליה לאכול ולבקש
 בן אמר זה הפסוק: ⁸ צפ/or שהוא נודד ממקומו לבקש מה שייאל: מונו
 וכן ראי לאיש שהיה נודד ממקומו לבקש מה שייאל:
⁹ שמן... ומתוך רעהו: ^a .....²⁶ מלבושים ממנה. וכמהיר
 שדה עתודרים כי בעתודרים שהיו לך תקנה שדה כמו שעשה יעקב
 אבינו שקנה חלקת השדה מאת שכם במאה קשיטה: ²⁷ ודידי מנו די
 שה (ויקרא ה' ז) והטע, וכן החלב יספיק לך לknות לחם מה תאכל
 וחיים לנערותיך שהם יצא מאכל שייאל:

כת. ¹ נסו ואין כל אחד ואחד מההשעים. וצדיקים יבטחו
 בכפר אשר יבטוח ולא ינוסו כי אין להם פחד: ² בפשע הטע בפשע
 אנשי הארץ רבית מושלים עליה ששלטו זה על זה ובאדם שהוא
 מבין יודע חכמה בן יאריך הארץ ופירוי באמת: ³ גבר שהוא עושק
 ונחל דלים יהיה רשות וכמו מטר רב שהוא סוחף הזרעים ואין לחם
 בן יהיה הוא שלא יהיה לו טוב מכל אשר יגول. ומלהת סוחף מנו נסחף
 אביריך (ירמ' מ"ז ט"ז): ²⁸ נוצר. ורעה מנו ואיש רעים להחרוע
 (י"ח ב"ד): ⁸ מרבה הוננו בנשך ובתרביה לאיש חונן דלים יקצת[נו]
 והטע, שהשם יסבב סבוח שיבא כל הממון שקבץ הרשע למי שהוא

^a במרומה לי חסרו הנה מלהת הרבה.

צדיק וחונן דלים. ובמהותו יcin' הצדיק ילبس (איוב כ"ז י"ג) :¹⁰ משנה כמו מטעה מנו' שנגה. והטע' האיש שמשנה האנשים לлечת בדרך רע בשחוותו שיעשה לאנשים האחרים הוא יפול שם ואנשים תמיימים ינחלו טוב :¹¹ חכם הוא בעינוו איש עשיר בעבור עשרו ודרל שהוא מבין יחקרנו שיבא לתכלית דעתו :¹² בעל' הטע' בשיעלו' הצדיקים הרבה הפארת לאנשים האחרים כי בשלומם יהיה להם שלום אבל [בקום] הרשעים בארץ יחופש האדם להמיתו² :¹³ מכסה פשעיו שאינו מורה הפשעים שעשה לשם ויתודה עליהם. ומודה פשעיו לשם וישוב מהם ועוזב אחורי בן שלא יעשה פשעים ירוחם :¹⁴ אשרי אדם מפחד תמיד מהשם ואינו מכסה פשעיו. ומקשה לבו שהוא קשה לב ולא יפחד מהשם יפול ברעה :¹⁵ ארוי נוהם בארי נוהם על טורפו ודוב שוקק לлечת לטרוף והוא מנוי ישתקשך בחרוכות (נחים ב') בן הוא מושל רשות על עם דל שבubar לדוחם מושל עליהם בחזקה ובפרק :¹⁶ נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשיות ימות בפשע טרם עתו והוא מקרה קצREL רק שונא בצע יאריך ימים על מלכתו. ומלה בצע³ פירושה גול והטע' שאינו רצה לנגול דלים :¹⁷ אדם [אם] היה עשוק בדם נפש ששפוך עד בור ינום הטע' עד שימות וינגע לcker נום ויפחד. אל יתמכבו בו הטע' שלא היה לו חומך שיעורתו :¹⁸ הולך... יפול בנפילה אחת :¹⁹ עובד אדמותו שיחרש אותה ויזרענה ישבע לחם ואיש מרדף אנשים רקים לлечת עמם ויתרפא ויתעיל בוה ישבע ריש :²⁰ איש הטע' איש שיעשה באמונה כל דבריו יבואו לו ברכות שיברכו השם ואנשי העולם. ואין כמו אין ברגלים (ימ' ב') ופירשו ממהר להעשרה שיעושק יגנוול לא ינקה שלא יבא לו רעה :²¹ הבר פנים במשפט לא⁴ טוב. ועל פה לחם יפשע גבר יעשה מרומה ושקר :²² נבהל להון הטע' איש רע עין שחומד ממון אחרים הוא נבhall לקבץ ממון מניל ומשקר ולא ידע כי חסר יבואנו מהמן שמקבץ בנויל :²³ מוניכת הטע' אני מוכיה עתה ואדם שיוכיה אחריו חן ימצא במשלי ובמוסריו יותר ממחליק לשון. וזה שאם' שלמה לשבח דברי המשלים והתוכחות מהחכמים :²⁴ גנוול... ואומר אין פשע אם אני גויל אותם

¹ ב"י להמותו. ² ב"י עוד מלה נגיד. ³ ב"י עוד מלה פירשו.

⁴ ב"י בל. עין ב"ד ב"ג.

כ"י אבי ואמי הם וכל מה שהם טורחים בשבילם הם טורחים ואמר החכם אין נesson לאמר בן כי חבר הוא העושה בן לאיש משיחית שישיחית העולם כי אין לו בכלל אשר טורחין רק מה שחתנו לו בחיהם או שניחו לו סמוך למיתתם:²⁵ רחוב נפש שלא יפחד מארם ונפשו גבואה אותו האיש יגירה מדון:²⁶ נזון לרשות ממוני לא יהיה לו מחסור כי השם ירבה הונו בוכות הדל. ומעלים עינייו מהרל היה רב מראות שרבות חסרונות תבנה לו [ב' 16] במנונו:²⁷ בקום רשיים שיתגברו בארץ יסתה אדם מפניהם ובabadם הרשעים ירבו הצדיקים: כת.¹ איש לתובחות שיויכחו אותו תמיד מנסה ערפו שלא ירצה לשמעו התובחות. פחע ישרב האיש בסכלותו ולא יהיה לו מרפא:² מלך במשפט יעמוד ארץ הטע' שלא יכבר עמו ממסים וגונרטה³ ואיש תרומות שיביד עמו תמיד ממסים וגונרטות יהרנסנה שיתדרלו העם ולביב עמו הוא רע למלך:⁴ גבר שהוא מחליק על רעה; לרמות אותו בדברים חלקים הוא כאלו פורש רשות על פעמו לחרג אותו:⁵ בפשע איש רע יבא אליו מוקש ברשווע וצדיק ירונו וישמח שלא יקרו מקרה רע:⁶ אנשי לazon ישינו קרייה ממשיטים מריבה בעיר והוא מנע יפיק נזבים (ו' י"ט) אבל חכמים יшибו אף ממשיטים שלום בין אדם לחברו:⁷ איש [חכם] כאשר הוא נשפט עם איש אויל בין ירנו בין ישוק לא ימצא נחת עמו, ובזה מניד כי חברת אויל ורבבו קשה לחכם:⁸ אנשי דמים אנשים רשיים אשר שופכים דמים ישנאו⁹ חם להשמידו ואנשים ישרים יבקשו נקמת נפשו מהתם:¹⁰ כל רוחן יוציא כסיל שאינו מדבר דבריו בעצה ובחכמה ואיש חכם בעבר שידבר באחרונה ישבחנה הרוח כי מהחכם הוא במה ששמע לאחרים שדברו ראשונה. ומלה ישבחנה כמו ישפילה או ישברנה מנע' משבייה שאון ימים (תחל' ס' ה' ח):¹¹ מושל שהוא מקשיב על דבר שקר שיטפו אליו עבדיו כל משרותיו יהיו רשיים כי בראשות שהמלך אהוב רכילות ומרמה יעשו שקר ורכילות ומרמה תמיד:¹² רשות... תכבים מנע' תוק ומרמה (תחל' נ' ה' י' ב') והכל עניין שבר כי הרשות המרמה את העולם מלא שברים לשבוד האנשים והטע' נפנסו במקום אחר או בבית אחד

² בן בכ"ז. ³ ב"ז ישנאן.

ולא יוכל לעזר זה את זה ועם כל זה מאייר עיני שניהם יי' שיתן להם בנד פרגנטן: ²³ בין חזון הוא התורה והטע' אין איש' שיקרא התורה. יפרע העם שהולך לאחרו ולא לפנים והוא מלשון רבנן שאמרו למפרע על כן אמר ושומר תורה אשרתו: י' בדברים לאט יוסר עבר אם לא תכחוו כי פעמים יבין הדבר שתאמר אליו ומפני שהוא עקש לא עינה לך על כן צריך להוכיחו: ²⁴ חזית... אץ בדבריו ממהר בדבריו שלא ייחסוב על מה ידבר: ²⁵ מפנק תרגנו' והוא יתן מעדרני מלך (ברא' מ"ט ב') בתפנוקי מלכין. והטע' מי שפנק אותו שלא ישימו במלאתכו' בראשונה אחריתו שימוש הדון יהיה עבדו מנון והוא מנ' נין והטע' שיעשה עצמו בן ביתו וישאל נחלה עליהם: ²⁴ חולק עם גנב שונא נפשו שאם ילקח בנגiba יהרנו' אותן אלה ישמעו שיתנו' חרם ולא יגיד הדבר שעשה: ²⁵ חרדה אדם שיחרד על דבר שקרה לו ויפחד יתן לו מוקש החידה תנתן לו מוקש. ובוטח ביי' הטע' שמרחיב לבו ולא ישים החידה אל לבו ויבטה בשם שיושיענו' ישותב: ²⁶ רבים זה הפסוק אמר להניד פליית הבורא והטע' רבים מבקשים פניו מושל להראות משפטם אליו ולדין אותם ומײ' משפט איש כי בשם תלי' ובג��ו אם המלך ישפטע באמת והוא בטעם בחיק יוטל הנורל ומײ' כל משפטו (ט' ז' ל' ג'):

ל. י' דברי אנור היה אחד חכם שעשה מקצת המשפטים עד דבריו לМОיאל מלך והמושאים אותם חבירו עם אלה משלוי שלמה. ובודרש אומ' כי הוא שלמה ונקרא אנור בעבור שאסף חכמה מנ', אנרה בקצר (ר' ח'). ומלה' בן יפרשו' מנ' בינה ומלה' יקה' ^d מנ', ולא תקי' אתכם ^e הארץ (ויקרא כ' ב"ב) והטע' שאסף הבינה ואחר בן היקא אותה שלמדה לآخרים. והפי' הראשון הוא הנכון ומלה' בן ח' ר' ק' ^f ובמוחו בן נח (שמות ל' ג' י"א) ומלה' יקה' ^g שם אביו מאנור. המשא כמו נבואה מלה' דברי מושך עצמו ואחר עמו והטע' דברי אנור בן יקה' ^h דברי המשא. נאם הגבר לאיתיאל ואוכל שהיו שניהם חכמים השואלים אותן הכמה באربع היסודות מה הם כמו שמורה הפסוק הבא והוא השיבם מענה והשפל עצמוقادם חכם: ⁱ כי בער אנבי' מאיש ^j

^a ב"ז באיש. ^b ב"ז אל. ^c ב"ז יתן. ^d ב"ז יקא.

^e ב"ז אותם. ^f ב"ז צדgi. ^g ב"ז אותם. ^h ב"ז מהאיש.

זה טעם יותר מכל אש ולא בינת אדם לי במה שתשאלו ממנה
 *ולא דעת קדושים אדרע והוא דעת השם שנקרא קדוש על לשון
 רבים בעבור תפארת^a כמו שבתו^a בפסוק אחר כי אלהים קדושים הוא
 (יהושע כ"ז י"ט). ומלה עבר כמו בסיל ותורנו בהמה בעירא^b ועוד כתוי^c
 בסיל ובער (תהל' מ"ט י"א):^d מי עלה שמים הטע' מי עלה שמים
 וירד שאם^e אלינו סוד השמים שהוא ממש מה האש ומה הוא טבעו
 ומי אספּ רוח בחפניו שיוכל לדעת עניין האoir מה הוא או מי צרד
 מים בשמלה שיוכל לדעת איך יכלו הענינים המים ואינם יורדים
 לאין עד שישפכם השם אל המקום שירצה. ומלה בשמלה משל
 לעננים שהיו מלבשים השמים. או מי האדם שקיים אפסי ארץ וידעו
 יסוד הארץ כמה היה מה שמו מהאיש שידע זה ומה שם בנו שעשה
 כל אלה שיוכל לדעת איך הוא והטע' תדענו אתה:^f כל אמרת
 אלה אל תשאל לאלו הדברים כי אין נכון לשאול אותם אבל החטעק
 בתורת השם ובחקתויהם שהם צורפים וזכים וזה טע' כל אמרת אלה
 צרופה. והוא מנן^[g] ליחסים בו ולא יצטרבו לדבר אחר:
 אל תוסף אל תשאל מענייני השם שתאמיר מה למעלה מה למטה
 בין יוכיח השם בך ונכובת מן העולם והוא מנן לא יכובו מימי^g
 (ישע' נ"ח י"א):^g שתים זה אמר אנו לשם שתים בדברים שלaltı
 מאתך והכתו מוכרים וזה שאל בעבור חסידות וראוי לאדם המתעסק
 בעבודת השם שלא ישאל יותר:^h פן... ואמרתי מי יי' שהאה
 מכחש בברוא במועשי האפיקורוסין. ותפשתי. שם אלהי התפיסה
 הוא שאשבע בשמו לשקר כי לא גנבתי בעבור בושת שהיה לי מן
 העולם ועל כן אמר שהוא זכר בזב הרחק ממני שלא אבוא לשקר
 באלהות השם ולהשבע בשמו לשקר בסבב העשר והענין:ⁱ אל [תלשן]
 מנן לשון וזה העבד הוא שיבר מהני אדוני ורוצה להתניר פן יקלילד
 העבר ותהי באשם^j מן העולם בקהלתו:^k דור והטע' כי דוזותיהם
 רעים יקחו תנמול מאת השם על מעשיהם הרעים ועל כן הזכיר אלה
 ארבע דורותיהם רעים והזכיר תנמולם אחרי כן. דור כי יש דור רע
 שאביו יקלל ואת אמו לא יברך על הגמול טוב שרבתה אותו
 וטפהה אותו רק יקללם יבום:^l דור ויש דור שהוא טהור בעיניו

^a ב"י כי אלהים. ^b ב"י בעירה. ^c ב"י ותפסתי. ^d ב"י באשם.

והוא טמא במעשהיו הרעים והם המה על בן אמר ומצואותו לא רוחץ. שלא יתרד עצמו מעבירותיו:¹³ דור ויש דור שהוא נאה והטע' מה רמו עיניו שהוא עד מادر כמו מה יקר חסידך אליהם (תחל' ל' ז') הבאה מלת מה לרבות על השבחה ובמקום הוה לבות על הגנותה;¹⁴ דור ויש דור אחר רע שהוא מלשין ואוכל בפיו בני העולם ורמה הרכלות לחרבות ומאכליות והם כמו חרבות כמו ויקח את המאכלה (ברא' ב' ב'). מתלוותיו^a כמו מלחמות^b בפירים (תחל' נ' ח ז'): לעולקה שם נהנים והטע' לניהנים יש שתי בנות שאומרות הב אלינו אלה הדורות ונאכלם. ו"א שהוא מלת הפוכה מנו' משפט מעוקל (חבק' א' ד') והטע' על הדבר העות שועוזן אלה הדורות יש שתי בנות המבקשים אותם להמיתם. מלת בנות כמו מקרים הרעים בטע' מה ילד יום (כ' ז א'). שלש הננה המקרים שיקרם שלא תשבענה^c לחתת אותם ארבעם הם נ' ב' שלא אמרו הון עליהם והטע' לא שבעו מהם. ושתיים ושלש דרך אריכות כי איןם ארבעם בלבד וזה ממנהן צחות הלשון מהמחבר בפי שיטוב בעינוי:¹⁵ ואלה הם הארבעה מקרים. שאלול הוא בוגר דור אביו יקלל שירד לשאול בחזי ימי בעון אביו ואמו כמו שכחו תורה ומכל אביו ואמו מות יותם (שםות ב' א' י' ז'). עזר רחם^d לנשימים ולא תלונה בנים לבעליהם העושים הזמה וכתחב בתורה על עון הזמה ערירים יהיו (ויקרא ב' ב' א'). ארץ לא שבעה מים בעון דור מה רמו עיניו ובהעזר הנשים יהיה רעב וייהו מושפלים הנאים ברעב. ואש לא אמרה הון להשחית הרכלים והוא בוגר בוגר שניוי כי כמו שהם אוכלים בשינויים בעולם כן יأكلם אש זה האש רמו לחום השימוש המזוק הרבה או אש אללים שירד מן השמים כמו שכחו באזוב אש אללים נפלת מן השמים ותבער (או ב' א' ט' ז'): י"ען תלען לאב המוכיחה אותן. תבזו ליקחת אמו הטע' לחברת האם המוכיחה אותה. והוא מנו' ولو יקחת עמים (ברא' מ' ט') ורנשות הק'זף להסתיר הי'וד שהוא פ' א' הפוועל א' ע' פ' שנראית שם וכמו הוו בנות מלכים ביקרותיך (תחל' מ' ה' י') והשלם ליקחת בשקל שבעת גמלים (ישע' ס' ו') בש' א' הל' מ' ר' וב' ק' ר' י' י' ר' וכבה משפט ב' י' ביקרותיך בש' א' והראות הי' י' ר' בח' ר' ק. יקרוה מנו' בנקור לכלם

^a ב' ז' מלחמותיו.   ^b ב' ז' מלחמות.   ^c ב' ז' תשאנת.

^d ב' ז' לחים.   ^e ב' ז' ות' ז'א.

כל עין ימין (שמו א' י"א ב') ופי' עקרה. עורבי נחל מנו' לבני שורב אשר יקרו (תחל' ק"מו ט'). ויאכילהו בני נשר בפל בטעם. זה אמת' על דרך קללה או תוכחה:¹⁸ שלשה... וארבעה דרך אריכות בראשונים למעלה וטעם נפלאו ממנה לדעת לא ידעתים בכל חכמה:¹⁹ דרך הנשר בשמים שיועף למעלה מכל עוף אם יסבול חום השמים שהוא אש. דרך נחש עלי. צור הוא פלא בעניינו ג'ב שלא נבר שם בהליךתו בעבר שהצור חלק. דרך אוניה בלבד ים פלא נDEL שלא נבר שם הליכתו. ודרך נבר בעבר מה אם שוכב אדם אותה לא נבר שם מנאפת פלא בדרך העלמה שוכב אדם אותה ואינו נבר. אכלה ומחתה. לשון נקיות ופי' עשתה תשמש עם כל אדם ובעבר שאינו נבר היא מכובת ואמורה לא פעלו און וטע' מה תה עניין קנו נבר שאוכל ומעביר ידיו על פיו להסיד המאכל ממנו שלא יהיה כ adamant שאותו רנו ולא חחתו (תחל' ד' ה') וארבעה דרך העניין רגונה נבר שאכל:²⁰ תחת שלש... וארבעה דרך אריכות העניין רגונה מפחד כמו רנו ולא חחתו מהם:²¹ תחת עבר כי ימלוך כי בעת שיצא מעבדות ויעלה במלכות עשה לעם כל רעות. ונם נבל כי ישבע לחם שייה רע מעלים לעם:²² תחת שנואה כי תבעל כי תמשל בעם כמו עתליהו המרשעת שעשתה הרעות כאשר הייתה ממלכת ובבעור כי היהת שנואה בתקלה בזעם העם זכרת עתה השנאה להם. ושפהה כי תירש גברתך שאין זכר לנברת והוא תשלט בכל עמליה:²³ ארבעה... מנהג הנמלים ידוע כי בעת הקץ מושכים החבואה בפיהם ומחבאים אותו בחורין וטע' לחם מأكلם כי מלת לחם שם כל מاقل [ב' לז]:²⁴ שפניהם... בסלע ביתם להגצל שם בעבר שלא יתפשו:²⁵ מלך אין לארבה להנחות אותו להריבו והוא מעצמו יוצא באמצעות הדרך כמנהג אדם המשכילים. ומלה חזין מנו' ומספר חדשיו חזיו (אווב ב"א ב"א) והטע' שהגינו למחיצתם בשוה:²⁶ שסמתית היא היה אשר תחפש בידים מה שנותנן לה והוא בהיכלי מלך בעבר חכמתה שהשרים מעמידים אותה בנתיהם. ו"א עף דדור הLN בבחים:²⁷ שלשה... וארבעה דרך אריכות. מטיבי צעד ההולכים לאט דרך בבוד:²⁸ ליש נבר בבחמת והוא שם כל החיות הנמצאות ביערות ולא ישוב אחריו מפני כל אדם וחיות:²⁹ זרזיר מתנים הוא הכלב הצד החיות

בישראל ובשדות והוא מהיר במרוצתו והוא חמוש מותנים ותרנו' וזריר בתרנו' וஹש את ארץ מצרים (ברא' מ"א ל"ד) ויזחון והטע' שיש לו חזק מותנים והוא מטיב לבתו ג'ב בעת שאינו צד החיים. או תיש ג'ב מטיב לבתו והולך מהרה בעת שיבחו הרועה שהולך לפני הצאן וכן כותב והוא בעתודים לפני צאן (ירמ' נ' ח'). ומלך ג'ב הולך לאט בעת שלא ימצא אדם שיקום עמו למלחמה. ומלהת אלקים שתי מלחות כמו אל מקום עמו ובכטע' שפרשתי. והוכיר כל אלה לקחת מהם דרך ארץ בעבר שאין להם שכט באדם והם יודעים מוסר: ⁵² אם נבלת הטע' אומר החכם לנכח חכם אחר אם נבלת וירדה ממועלתק בהתנסחא היה שתתנסחא על בני העולם ואם זמות בלבך לשאת מאנשי העולם אל יעבור הדבר פיך ושים יידך על פה. וזה הפסוק כתעם אם רוח המושל תעללה عليك ממקום אל תנח (קהל' י' ד') והטע' הענוה והחסידות שהוא לך עד הנה אל תניחם במושלתק. והביא משלא על זה ⁵³ כי מײַז... יוציא חכמה והטע' כאשר ממצאים החלב האנשים הרעים יוציאו חכמה ממנה ובאשר ממצאים האף והוא החוטם יוציאו]
שם ממנה וכן מײַז אפין יוציא ריב ומלהת אפין בעם והטע' כי זה הדבר גורם דבר אחר והטע' והתאווה גורמת השפה:
לא. דברי לМОאל שם המלך שלמה. ומלהת דברי מוישך עצמו

ואחר עמו והטע' דברי לМОאל מלך דבר המשא. והטעם דומים היו לבואה אלה הדברים שיסרתו אמו ל⁵⁴ לМОאל ⁵⁵ המלך: ² מה ברידי דרך שבך וכל מה הכתבבים בו הפסוק כמו יקר הסדר אליהם (הה' ל'ז ח') והטע' כמה אתה היה בני וכמה הייתה ⁶ בר בטני שחמלתי عليك יותר מכל אמות על בניהם. ומה בר נדרי חטע' וכמה הייתה אתה בר נדרי שכמה נדרים עשייתך שם אם ידריך אותך ויביאך דרך טובה: ³ אל הטע' אחר שהיית נחשב בעניי כמו שאמרתי ⁶ קה זה המוסר ממני אל תחן לנשים חיליך לונות עמכם וטעמו מטונך. ודרך טעמו ועניןיך אל תחן למחות עצות כי הנשים המתעסק בהם מאבדות הם עצה הארץ. ומלהת מלכין מלשון תרנו' מלכי ישפר عليك (הנ' ד' ב"ד) והג'ן תחת מ"ס כנ"ז חנתין (עורא ו' ט') לך הימין (דני' י"ב י"ג). ויש מפרש למחות להניע מגן' ומחה על ⁷ כתף

^a ב"ז ל⁵⁵ למואל. ^b ב"ז הייתה. ^c ב"ז אמרת. ^d ב"ז אל.

ים כנרת (במד' ל"ד י"א) והטעם להגע לתאות מלכים الآחרים המתעסקין בנשים כי למלך ישראל לא יאות. ועל זה הפ' מלת מלכים במשמעותו^๘: א' אל הטע' אל יאות למלכים עפם ריך אריכות לצורך לא להשתכר. והזיבור הכתוב אל למלכים עפם ריך אריכות כמו נשאו נחרות י"ז נשאו נחרות קולם (חחל' צג' ג'). ומלה אל מושכת בעד מלת ולרוננים והטע' ואל יאות לרוננים שיאלו איה שכר טוב. והפסוק הבא מפרש כל מה שאמר: פן ישתה להשתכר וישכח מחוקק והטע' כמו שכחו בתורה. ווישנה בשכורתו דין כל בני עני ולא לשפטו דין דלים. וויתכן להיות דין כל בני עני לכל בני עני ולא לשפטו דין דלים. א' תננו הטע' חדע בני למי יאות שיאמרו לנו שכר לעני שאין לו כל צרכו וכמוhow תעיתי כשהוא אובך (חחל' ק"זט ק"ע). ויין למורי נפש להם יוועל השתייה כי ישתה וישכח רישיון ועמלו ולא זכור עוד בעודנו הין עמו: פתח פיך זה ראי לעשות שתפתח פיך לאם והטע' שתדבר ישר ומשפט بعد איש שהוא כאלם ולא ידע לדבר בשמשפטו טענותיו זהה בטע' איוב שאם עינים היהתי לעור ורגלים לפסה אני (איוב ב' ט' ט"ז). והוא דרך לבני אדם שאין להם יכולת לדבר ולעשות כל דבר. ואל דין כל בני חלוף בני העולם: ב' בעבור שהזיבור מוסר אמו שיסרתו השליט ספרו בשבח אשה חכמה ואמר בהרבה מקומות נשים. אשת חיל מי ימצא הרואיה להיות כל אלה המרות הטובות בה. ורוחוק מפניניהם מכרכה קניתה תהיה יקרה יותר מפניניהם אם ימצעו האנשים לKENOTHA. ומלה מכרה מנו' ונס מים תכרו מאתם (דברים ב' ו') שפירשו תקנו: י' בטח הזיבור נקיות הנוף טרם כל דבר ובן ישר כי בעלה בטח בה שלא תשעה עברה בסתר כי היא צנעה ונקייה. ושלא לא יהסר הטע' רוח בעלה כל ימי הייתה ובמהו וחיתה לו נשזו לשלל (ירט' ב' א' ט'): י' גמלתחו הטע' עשתה [א' 8] לו טוב כל ימי חייה לשומר מאכלו ומלבישו וכל אשר לו: י' דרשה אחר שהזיבור כי טוביה לבעלת לעשות רצונו^๙. זכיר עניין המסתור שהיא עושה והטע' דרשה בשוקים

^๘ ובספריו שפת יתר (מ"ה) כתוב הראב"ע אמר הנאון מלשון תרגום עזה... ופי' הנאון הוא הנכון: ט' ב' ז' וכמה. י' ב' ז' רצונה.

צמר ופשחים למלאתה הבית או לעשות סחרה² ממה. ותעש
מלאתה בחפץ כפיה נאלו הרים מבנים לעשות כל וכמו
ובתבונות כפיו ינתם (תחל' ע"ח ע"ב): ¹⁴ היה באוניות סוחר
החולכות למוחוק לעשות סחרה זהה טע' מרחק³ תביא לחמה:
¹⁵ ותקם בעוד לילה לעשות מלאתה כמנגה הנשים הזרות. ותתן
טרף הטע' ממלאכתה הוציא[ה] מזון לביתה וחק לנערותיה שכירות
הנותן להם שעורות אותה במלאתה: ¹⁶ זטמה מגן זמנו אל תפָק
(תחל' ק"מ ט). הטע' אחר שהצליחה במלאתה חשבה לknות שרה
מעמל ידיה ותקחו במחשבתה. מפרי כפיה נטהה כרם מיניע
כפיה: ¹⁷ חנרה בעז מותניה דרך משל הוא על הזרות שיש לה
וחאמין לעשות מלאתה: ¹⁸ טעמה הטע' ראתה כי ריווח נдол יצא
לה מלאתה. ועתה לא יכבה בלילה נרה כי למעלה הזיכר ותקם
בעור לילה: ¹⁹ ידיה .. בכישור עז קטן שטווין בו. ופלק עז
נדול שימושים בו הצמר והפשטים לטוטו: ²⁰ כפה פרשה לעני
שועשה צדקה וממלאתה משלג שיזוק לאנשי ביתה בעת הקור כי כל
לביתה לבודח חולעת שני וענינו כמו אנשי ביתה כמו ארץ כי החטא
ביתה לבוש חולעת שני וענינו כמו אנשי ביתה כמו ארץ כי החטא
(יחו י"ד י"ג) ואם בנדי שני להם כל שכן בנדי הקור שאים יקרים
בهم. ויא שנים כי לכלם יש שני מלבושים: ²¹ נודע בשעריהם
בעלה על חכמה ושכלה לעשות לו בכור גдол בשבחו עם זקיי
הארץ: ²² סדין ישוב⁴ לספר על מלאתה והוא מלאת כל כמו חדרו
פרחון (שופט' ה' ז') וכן מלאת וחגור. והטע' עשה סדרנים למיבור
וחגורות تحت לסוחר חמורת מלאתה אחרת. ומלת בגעני סוחר וכן
רבים. ויא כי החגורנו נתן להכרה לסוחר לבא אליה בסחרה תמיד:
²³ עז והדר לבושא דרך משל לרוב שכלה ותפארתה על דרך הדר
והדר לבשת (תחל' ק"ד א'). ותשחק ליום אחרון לעתoken אשר
יש לה כל תואנה. או ליום מיתה שעמדה נבירה בחכמה ויראת י"י:
²⁴ פיה פתחה בחכמה להזרות לנערותיה ולנשים אחרות. ותורת
חסד תורה אותם עושים חסד: ²⁵ צופיה חמיד הליכות ביתה מה
צריך ממון והוצאה ומלבוש. ולחם עצלות לא תאכל כי בזרות
צריך ממון והוצאה ומלבוש.

² ב"ז מן מרחק. ⁴ ב"ז לשוב.

עשה כל מלאכתה עם נערותיה:²⁸ כמו בניה בברק ששמו כי ר' היללה עשתה מלאכה עם נערותיה ויאשרו שאמרי' אשרי אמן שהיא זריזה לעשות מלאכה כי אנחנו היינו ישנים כל הלילה והיא עשתה מלאכה. בעלה אומר בן יהללה ואתה הוא התהלה²⁹ רבות בננות עשו חיל ואתה על כלנה בחיל ובוריות: ³⁰ שקר החן והבל היופי שיש לאשה להלך רק אשה יראת י"ז היא תחלה באמת ובלא יראת³¹ השם אין יופי וכל דבר כלום. וכתו' אחר אומר על עניין היופי אל חבט אל מראהו ואל נבואה קומתו כי מסתיתיו (שמואל א' ט"ז): ³² תננו בדבר מפרי ידיה בן אומ' הבעל לבניו או לנוכח אחרים במשל כמו שהוא לאלהים (קהל' ס"ח ל'ה) בדבר. והטע' שתספרו מלאכת ידיה חריזותה לכל אדם. ויהללו בשעריהם מעשיה והטע' מעשה שיסבבו שיחללה בשעריהם. השם יזכנו לעשות מצותיו:

נשלם פירוש משל
בערת אל ארמה על
בריך רחמנא
בלימה חולה
דסיען אמן סלה

²⁸ בספר שפת יתר כתוב (ק"ז) במלת יראת י"ז הוא חסר כמו הנמצא בית י' (דברי הימים ב' ל"ד ל').

A RABBINICAL COMMENTARY
ON THE
BOOK OF PROVERBS
DRIVER

A COMMENTARY
ON THE
BOOK OF PROVERBS

ATTRIBUTED TO ABRAHAM IBN EZRA

EDITED

FROM A MANUSCRIPT IN THE BODLEIAN LIBRARY

BY

S. R. DRIVER, M.A.

Fellow of New College, Oxford

P R E F A C E.

FOR some years past it has been generally admitted¹ that the Commentary upon the Proverbs of Solomon, printed in the Rabbinical Bibles under the name of Ibn Ezra, is in truth not from his hand, but is the work of Moses Kimchi, brother of the more celebrated David Kimchi. The merit of having first recognized this belongs to Jacob Reifmann, a born critic², whose native genius enabled him to overcome great disadvantages of birth and position, and who has since made himself known as the author of a series of acute suggestions on the text both of the Old Testament itself and of later Jewish writings³. This scholar, in 1841, communicated the opinion which he had formed to Abraham Geiger, at the same time drawing his attention to the internal evidence supporting it; and a short account of the correspondence between them appeared in the Hebrew periodical *Zion* for 1841, p. 76. In the *Orient* for the same year, p. 750, Reifmann indicated more explicitly the nature of the grounds by which he had been guided, pointing out, for example, that certain grammatical expressions occurring in the Commentary are not those employed by Ibn Ezra (e. g. מושך שנים עמו, בלאם, the introduction

¹ Friedländer, *Essays on the Writings of Abraham Ibn Ezra* (1877), p. 142.

² See the account of him, *Zion*, 1841, p. 75: אשר מלאו ה' לחור בדרכי האמת ולטבול ביום הקרייטיק אף כי אין בענרגין. נידו ספרים ואן בשכנויהם סופרים להיו לו לעיניים בארץ מאפליה:

³ E. g. *Sedeh Aram* (Berlin, 1871), *Or boker* (1879).

of a biblical quotation by (שנאמר); and that the exegesis also is such as frequently to contradict the opinions of Ibn Ezra as expressed elsewhere. In the following year the question was taken up by another student of Ibn Ezra's works, Gabriel Hirsch Lippmann, who, in a series of articles published in the same periodical *Zion* (1842, pp. 113, 129, 155, 171, 185), demonstrated, in greater detail than had been attempted by Reifmann himself, the truth of the conclusion at which he had arrived¹. Of these articles, the two first shew that, both grammatically and lexically, the views expressed by the author of the Commentary are at variance with those held by Ibn Ezra to an even greater degree than had before been supposed: the third adds largely to the number of grammatical terms peculiar to this Commentary, but unknown to the genuine works of Ibn Ezra: while in the two remaining papers additional reasons are brought forward in support of the opinion that the actual author was Moses Kimchi. That this opinion is correct there can indeed be no doubt. Not only (as Lippmann remarks, p. 172) are there numerous resemblances in style with the Commentaries upon Ezra and Nehemiah which, though similarly ascribed to Ibn Ezra, are known (from the acrostic at the beginning) to be the work of Moses Kimchi, but David Kimchi, in his *Book of Roots*, s. v. שנה, cites expressly, under the name of his brother Moses, an interpretation of Prov. 5, 19, agreeing verbally with that which is given in the printed Commentary. And, more recently, MSS. have been discovered assigning it to him distinctly².

¹ Comp. his words, p. 113: מדי עברי צל ספרי החכם הגROL רבי אברם: אבל עזרא נ"ע ... נתתי ג"כ אל באור לספר משלו אשר מיוחס לו עד הנה במקראות גדולות. ואחריו ציון דק בדבריו, ובינותם בלקחים, ראייתי כי דרך באור זה לא כדרך שאור באויריו, כי הוא משונה מאוד הן בסגנון ובמשמעות הלשון והן בדקדוק ובדועות חרוצות, אשר באו בו נקבצות:

² See Leopold Dukes, *Orient*, 1847, p. 25 f.; A. Berliner, in the periodical *Jeshurun* (edited by Kobak), 1868, p. 102: comp. also Geiger, *Ozar Nechmad*, ii. (1857), p. 21 f.

That Ibn Ezra composed a Commentary upon the Proverbs is certain: not merely (on Ruth 3, 11) does he promise to explain in it the expression **אשת חיל**, but in his shorter Commentary on Exodus (Prag, 1840, p. 96) he remarks **ובפירוש פרשחי ההפרש בין חכמה ורעת ותבוננה טשי**¹. But, like many of his other Commentaries, like those on the former Prophets, on Jeremiah and Ezekiel, on the Chronicles², it must at an early date have become lost, while—as in the parallel case of Ezra and Nehemiah—that of Moses Kimchi obtained circulation under his name. Nor, strangely enough, is this the only one which was substituted. For, as was noticed by Geiger³, Raymundus Martini, in his *Pugio Fidei*, written about the year 1275, cites, under the name of Ibn Ezra, expositions of two passages (Prov. 2, 7 and 14, 34) which in fact are found *verbatim* in the Commentary of Joseph Kimchi, the father of Moses and David Kimchi. The extracts in Martini read as follows:

צפן הבהיר לשרים חמישה. יעלים ממהם דבר חכמה עד בא עתה
וזומין אותה על פיו לפנינו נדולים וע' נאמר ודבר בעתו [מה] טוב.
ופי' חושיה מענין יש וסדרשו שוה⁴: צדקה תרומות גני. צדקה שהגויים
 עושים וכמו כן החסדים שנומלים הוא להם מקום קרבן חטאת ויכפר
 עליהם⁵. These words are not to be found in the Commentary of Moses Kimchi attributed to Ibn Ezra in the Rabbinical Bibles, nor, it may be added, are they in the Commentary here published; but both passages occur in the Commentary on Proverbs by Joseph Kimchi⁶. And to the two works which were thus independently mistaken for the lost Commentary—

¹ Cf. Halberstam, *Sepher Ha-ibbur* (Lyck, 1874), p. 8.

² Friedländer, *Essays*, etc., p. 142.

³ *Ozar Nechmad*, l. c., p. 23.

⁴ P. 666 (ed. Le Voisin); p. 855 (ed. Carpzov).

⁵ P. 719 (ed. Le Voisin); p. 925 (ed. Carpzov).

⁶ Published at Breslau, 1866, under the title **ספר חוקה**. See also the MS. in the Bodleian Library (Neubauer's Catalogue, No. 333), pp. 2^b, 13^a.

one of them within little more than a hundred years of Ibn Ezra's own death—must now be added a third.

The MS. containing the Commentary here published (Opp. Add. 8°. 48, Catal. No. 2487) belonged formerly to M. Soave, of Venice, from whom it was obtained by Dr. Neubauer, at the beginning of the present year, for the Bodleian Library. It is a paper MS., ff. 17, of large octavo size, written in the Italian Rabbinic character, and belonging probably to the sixteenth century. Ff. 1–5^a are occupied by Moses Kimchi's Commentary on Ezra and Nehemiah¹; ff. 5^b–17^a claim to be that of Ibn Ezra on Proverbs: the title (it should be remarked) being evidently in the same hand as the rest of the MS. It is neatly and legibly written: the corners of the leaves are occasionally somewhat injured by damp, but in no instance has there been any serious doubt as to the reading, except, indeed, in cases such as those between ב and בְ, ד and דְ, ט and טְ, etc., from which, probably, no Hebrew MS. was ever entirely free. All abbreviations have been faithfully reproduced, except that for the Tetragrammaton, which is uniformly written בָּ... A word, or letter, missing has been supplied, in the text itself, between brackets; misquotations and other obvious faults have been as a rule corrected in the text likewise, the MS. reading being indicated in a note; a few irregularities (chiefly of gender) have been suffered to remain², and some passages have been left untouched, in which, however the sense might be difficult or obscure, the MS. was unmistakeable³. For the punctuation I am exclusively responsible, as also for the frequently recurring dots, which indicate, for the convenience of the reader, that

¹ Attributed, however, to Ibn Ezra, as in the printed Bibles.

² E. g. 4, 33. 14, 25. 20, 25. הַיִהְ רָאוֹתָה. 31, 15. 24.

³ E. g. 12, 25. 14, 26. הֵיא. 15, 2 end. 16, 24. 17, 12. 18, 8. 20. 21, 16. 22, 5; 8, 18 for אֲוֹתִי seems supported by 8, 30. 16, 7 end. The *plena scriptio* also is very general, even in such words as 3, 8; אֲוֹנִיהְ לְשׁוֹרֶךְ 3, 8; מְחַנִּיהְ 30, 19. 31, 14; 31, 17. (14, 35 for read לְמַלֵּךְ)

a text is not cited continuously, but which represent no mark of omission whatever in the MS.

The Commentary, then, purports to be the work of Ibn Ezra : and although the internal evidence, as a whole, fails to support this claim, yet, as it does not point entirely in one direction, I may be allowed here to recapitulate it briefly in some of its more obvious bearings.

That the promise given in the note on Ruth 3, 11 is unfulfilled is of no great moment ; for Ibn Ezra is guilty of similar omissions elsewhere¹: it is a more serious difficulty that in none of the three passages (2, 7. 3, 19 f. 24, 3 f.) where חכמה דעת, and תבונה are found in juxtaposition is any distinction drawn between them, such as the one referred to in his note on Ex. 31, 3. Secondly, some of the identical expressions are made use of (notably שׁן' בְּלֹטָם²), which are objected to by Reismann and Lippmann equally, in their criticisms on the printed Commentary, as not occurring in the acknowledged writings of Ibn Ezra. Thirdly, as the following list will shew, instances are not wanting, in which the interpretations diverge, more or less widely, from those given by Ibn Ezra in other places : 10, 8 ילבט is explained simply, but on Hos. 4, 14 he writes ומלת ילבט בְּל' ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשותה, whereas on Ps. 2, 12 such a view is rejected ; with the note גם כמו נם בשחוק יבא לְבָשְׁטַעַמוּ (comp. on Ps. 84, 4 שטעמו) 15, 18 ינרגה ואול שפתים ילבט ע"ע, whereas on Ps. 39, 11 מפחד ידך, being connected with גוֹי, a verb

¹ See Isa. 26, 4 ; and comp. Friedländer, *Essays*, p. 136.

² One or two other formulae often recurring here are . . . ; והכל עניין . . . ; יש מפרש (מפרשן or בפסוק) ; ובמקום (ורשות) אדר or דרכְ ארכיכות. A singular use of ה, in cases where ו would naturally be expected (unless this is to be attributed to a copyist), may also be noted : 3, 21. 14, 23. 15, 23. 20, 5. 21, 5. 14. 24, 15. 31. 25, 20. 26, 21. 30, 13. 31, 15.

יע; 15, 22^b—the standard example¹ of Ibn Ezra's principle that every form of the verb involves implicitly, though it may not be expressed, the corresponding verbal noun—we are surprised to be told to supply מוחשבת, rather than עצה, the word used elsewhere; 16, 6 the alternative אָו פְּעַל comes strangely from the author of *Zachoth*, 58^{a-b}, וְתַעֲוֹן הָאוּמְרִים כִּי סָגֵן לְבָב פְּעֻלָּתָךְ הוּא; תְּוֹאֵר הַשֵּׁם עַצְׂמוֹתֵיכֶם בָּמוֹ רַבְכֶם וְכֵן וּבֵין עַצְׂמוֹתֵיכֶם יִפְרֹרֵךְ on Isa. 41, 21 we read 23, 5 in support of the meaning עַנֵּיךְ is referred to, where, however, we read 24, 5 חַטָּאֵל כֵּן חַעֲפָה יְאָחָתְכָל כֵּן עַנֵּיךְ בְּזַעַפְתְּךָ; 24, 27 הַחַעֲפָת עַנֵּיךְ בְּזַעַפְתְּךָ; 27 וְתַחֲדֹרוּתֵיכֶם טָנוֹ' וְתַחֲדֹרָה בְּשָׁרְדָה 13, 10, while on Isa. 24, 27 לְקָרְבָּן שִׁזְׁוּמָן הָאָדָם שִׁמְצַיאָנוּ לְעַתִּיד מִימֵי 28 מִזְוְרָה 19 and 25, comp. *Moznaim* (Venice, 1546), pp. 210^b, 229^a; 28, 1 appears to be referred to, although Ibn Ezra more than once elsewhere actually quotes the verse in illustration of the construction אָוֹרֵךְ אָרוֹר, אָוְבָּלֵךְ עָנוֹן יְשָׁא (Lev. 19, 8. Num. 24, 9); 29, 18 is explained by הַולֵּךְ לְאַחֲרֵךְ, but on Ex. 5, 4 (shorter Comm.) he interprets לְמַה תְּשִׁנֵּנוּ, and on 32, 25 כְּבָשָׂת; and 30, 17 יְקַהַה is explained by חַבְרָה, but on Gen. 49, 10 by משְׁמָעוֹה. It may be remarked that frequently the Commentary agrees with that of Joseph Kimchi: e.g. 6, 21. 12, 27. 18, 19. 20, 11². 25, 20. 26, 8.

Doubtless, to a certain extent, these objections might be met. With regard to the first, it might, for instance, be thought that the Commentary is not before us in its original shape: the notes on the earlier chapters seem disproportionately brief as compared with those on the later portions of the book, and an omission must certainly be assumed between 27, 9 and 27, 26. Or, again, Ibn Ezra himself, having in his mind, as he wrote

¹ E. g. on Isa. 7, 7. 56, 2; *Zachoth* (Fürth, 1827), p. 71^b; see Friedländer, p. 134.

² See David Kimchi, *Book of Roots*, s.v. נְכָר.

his note on Exodus, a clear sense of the difference between the three terms in question, and recollecting how they occurred together in the Proverbs, might be supposed, not unreasonably, to have been under the impression that he had distinguished them in his Commentary on that book more explicitly than was actually the case: we know that he wrote hastily, and quoted habitually from memory¹. Secondly, it might be urged, that Ibn Ezra is not everywhere uniform in his terminology, that expressions which are of frequent occurrence in one Commentary are met with seldom or never in another²; and that, though there may be two or three exceptions, most of the grammatical terms, including some characteristic ones (see below), are unquestionably those which he was accustomed to employ. Thirdly, on points of philology, as most readers will have observed, Ibn Ezra is far from being uniformly consistent with himself: and cases have even been quoted in which at one time he adopted a view which at another he had emphatically rejected³. Does not this consideration, it might be asked, weaken materially the conclusiveness of the list of discrepancies which has been cited above? And indeed, as a matter of fact, if it be examined in detail, the cogency of several of the instances will be found to be very slight. Thus, with reference to 10, 8 the Commentary on the Proverbs was composed many years earlier than that on the Minor Prophets, at a time when the Arabic parallel for לְבַט might not yet have suggested itself to Ibn Ezra; 15, 18 if the note on Ps. 39 be inconsistent with that on Prov. 15, 18, it is inconsistent also with that on Deut. 2, 5, where חָנָה is not compared with גָּר, but explained עַנִּין חֲנוּה וְשָׁבוֹשׁ : 15, 22^b the

¹ Friedländer, p. 139. A similar case might be appealed to, occurring in the shorter recension of the Commentary on Exodus 32, 4; for the note on Isa. 8, 1 contains no adequate explanation of טָרָה, such as it is there implied has been given.

² Friedländer, p. 151.

³ Friedländer, p. 139, to whose instances additions might be made.

explanation is only in appearance divergent from that implied elsewhere : the עזה which is to form the subject of תקום being in the first instance conceived by him precisely as the text here represents it, viz. as the object to ייעצים¹ : 18, 18 the alternative in the note on Isa. 41, 21 must not be forgotten ויתכן היוו מטמרה עזם ; 23, 5 the opinion expressed respecting in the note on Job 11, 17 was not probably the one in which he finally acquiesced, for subsequently² (on Ps. 90, 10) he connects it with very much as in the passage before us : או המלה כמו חעופה בברך תהיה התעיף עיניך בו ואינו וכאילו מני עפער כמו חעופה בברך תהיה התעיף עיניך בו ואינו וכאילו מני, עפער כמו חעופה בברך תהיה התעיף עיניך בו ואינו וכאילו מני. And the instances which remain might be thought to be not incapable of a fair explanation upon the same principle, even though the actual proof of aiating exegesis on the part of Ibn Ezra were not in each separate case forthcoming.

But though particular arguments might thus be shewn to be inconclusive, there remain others the force of which cannot be evaded ; and, taken as a whole, internal evidence forbids us to suppose that the Commentary is a genuine work of Ibn Ezra's. Not merely is there a combination of suspicious circumstances against it (and amongst them some which weigh seriously³), but the style is deficient in firmness, and in the exegesis we miss generally that terseness and point which is such a marked feature in Ibn Ezra's own writings. Who the

¹ See the note on Gen. 3, 14 in the French recension published by Friedländer (at the end of the *Essays*, etc., p. 15) : זהה לשון נקבה והנה הוא : כי עשית עשייה זאת כי משפט אנשי לשון הקדר לחסר השם כי היא בכח דחפויל כמו . . . וברך ולא אשיבנה הטעם וברכך ברכך וברוכך יועצים עזה ואבכה בכח (בכיה בכיה) בכיה לאחרפה לוי.

² The Commentary on the Psalms is of later date than that on Job ; Friedländer, pp. 175, 195.

³ Especially יש מזרשים (כלומר, שׁן) occurs occasionally in Ibn Ezra (Isa 32, 17. 53, 9. Ps. 7, 1. Job 4, 21); but he usually has יש אומרים.

author may be it is impossible to say, though, from the language in which, more than once¹, he explains a Hebrew word, it may be inferred that he was a Spaniard. R. Yonah (Abulwalid) and Rashi are the only authorities cited by name². Whether it is possible to draw any definite inferences from the points of similarity with the Commentaries of Joseph or Moses Kimchi, I do not venture to determine: as we learn from his son David Kimchi's note upon the passage, Joseph Kimchi agreed with Ibn Ezra in supposing an ellipse before נַמְנָתָן in 2 Sam. 13, 20. No positive grounds appear to exist for attributing to the author of the Commentary a fraudulent design: if it was his intention to personate Ibn Ezra, he at any rate neglected some obvious precautions in carrying it out. The grammatical expressions which it has in common with Ibn Ezra suggest, indeed, that it was written by one familiar with his principles of interpretation, and even that it may embody genuine fragments of his exegesis (handed down traditionally?); and the missing work itself being doubtless in request, this very fact may have caused it to be *bona fide* mistaken for it.

The following is a list of points of agreement which I have noticed between the Commentary here published and those of Ibn Ezra; a few are included to which the reader will find his attention directed in the foot-notes. On 2, 22 we meet with an illustration of one of Ibn Ezra's best known grammatical principles; 5, 5 are cited two of his regular examples for the omission of 2³; with the notes on 5, 20 and 11, 17 compare those on Ps. 7, 1. 78, 20 respectively; 7, 20 the explanation of נְכֹנֶת agrees with that given by him on Ps. 81, 4, where, after

¹ On 6, 3. 13. 23, 32.

² Appeal is constantly made to the sense borne by a word in Aramaic, and passages from the Targums are quoted in proof: Arabic is referred to but rarely.

³ Friedländer, p. 132²: see also Gen. 3, 15, French recension, and *Zachoth* 71^a bottom.

rejecting the ordinary Rabbinical view, he continues שמלת בסה' כמו ומן קבוע או מועד ידוע וככה ליום הבסה' יבוא ביתו : 7, 22 comp. Isa. 3, 16; with the note on 8, 23 comp. that on Ps. 119, 100 יי'וחר מהזקנים (so *Zachoth* 28^b), and more especially on Isa. 43, 13 : (корם היהות יום) the note on 9, 5 although as referred to on Ps. 22, 8 the ב would be explained differently (דרך צחות) : cf. also on 55, 19. 80, 6), expresses nevertheless a view held by Ibn Ezra (*Zachoth*, p. 15^a) : 14, 7 the explanation of Gen. 49, 25 agrees with his words *ad loc.* (כמו והנותר בבשר ובלחם מ"מ מלא משרת עצמו ואחר עמו (cf. on Isa. 15, 2; 53, 2); 16, 21 comp. on Isa. 41, 2; 18, 23 comp. *Zachoth* 71^b; 19, 27 Ibn Ezra inclines towards the same interpretation in his note on Num. 4, 20 י"א כי בכלו כמו בכשות... זה טעם קרוב... מהראשון ; 20, 2 (cf. 19, 12), comp. (though the expression is not the same) on Ps. 80, 6 (shorter Comm.) או ב"ה בדמעות ישרת אחרת ותשקמו דמעות 21, 8 comp. on Ex. 1, 10 where the passage *Zachoth* 71^b, and the remark from 2 Sam. is cited, with the remark that the passage לפסי דעתו שתחסר מלחה כמו עצובה והדרומה לה (cf. also 21^{a-b}; *Saphah Berurah* 30^a); 26, 6 comp. on Hab. 2, 10; 26, 18 agrees substantially with *Sephath Yether*; No. 81 ; ובמהו במתלה המראה עצמו אבל לא ידע מה夷שה one of which Ibn Ezra makes most constant use (e.g. Isa. 10, 34. 60, 14. 65, 2)¹; 31, 3 is explained from the Aramaic, as in *Sephath Yether*, No. 45; and with 30, 31 אל لكم... אל קומם comp. on Isa. 24, 20 and *Zachoth* 58^b איננו פועל באשר אמרו ... והוא שם הפועל כמו בידי לא אוכל קומם.

I have only, in conclusion, to record my obligations to Dr. A. Neubauer, Sub-Librarian of the Bodleian Library, whose wide and varied learning is always at the disposal of his friends,

¹ Friedländer, p. 131^a.

and who by his counsel and assistance has materially aided me in preparing this MS. for publication. Through him, also, the sheets, as they passed through the Press, have had the advantage of being submitted to Dr. Steinschneider, S. J. Halberstam, and Dr. Friedländer; and several corrections, suggested by them, have been incorporated into the text. Dr. Friedländer, I am at liberty to add, who has made Ibn Ezra's works his special study, expressed decidedly the opinion that this Commentary was not by his hand.

S. R. D.

August, 1880.